

Niilo Grönqvist

TALOUDEN DEMOKRATISOINNIN PUOLESTA

Vasta-argumentteja ja demokraattisia
vaihtoehtoja kapitalismille

VASEMMISTOFOORUMI RY - RAPORTTEJA 3/2026

Niilo Grönqvist

TALouden DEMOKRATISOINNIN PUOLESTA

Vasta-argumentteja ja demokraattisia
vaihtoehtoja kapitalismille

Ajatuspaja Vasemmistofoorumin Raportteja-sarjassa julkaistaan selvityksiä ja tutkimuksia yhteiskunnallisista aiheista. Sarjan tarkoituksena on tuottaa tietoa päätöksenteon pohjaksi, nostaa tärkeitä ilmiöitä julkiseen keskusteluun sekä esittää toimenpiteitä havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi.

Niilo Grönqvist : Talouden demokratisoinnin puolesta – Vasta-argumentteja ja demokraattisia vaihtoehtoja kapitalismille

Vasemmistofoorumi ry – Raportteja 3/2026

© Niilo Grönqvist / Vasemmistofoorumi

Taitto: Asmo Koste

Kannen kuva: Elina Vainikainen

ISBN: 978-952-7206-56-0 (nid.)

ISBN: 978-952-7206-57-7 (pdf)

ISSN 2670-188X (painettu)

ISSN 2670-1898 (verkkajulkaisu)

Paino: Lähettämö Oy

Julkaisija: Vasemmistofoorumi ry | Helsinki | www.vasemmistofoorumi.fi

Vasemmistofoorumi on saanut rahoitusta Palkansaajasäätiöltä ja Kuluttajaosuustoiminnan säätiöltä.

Sisältö

1 Tiivistelmä	5
2 Johdanto	7
3 Standpoint-teoria	9
3.1 Lukács ja Standpoint.....	9
3.2 Feministisen standpoint-teorian historia ja valtavirtatieteen kritiikki.....	10
3.3 Mikä on näkökulma?	12
3.4 Kamppailun kautta.....	14
3.5 Tiedon paikallisuus ja muita paremmat näkökulmat	15
4 Jos tieteessä, miksei myös taloudessa?	18
5 Miksi juuri suunniteltu talous?	21
5.1 Suunnittelu = demokratisointi?	21
5.2 Talous on jo suunniteltu	22
5.3 Talouden suunnittelu oikeudenmukaisesti.....	23
6 Demokraattisen talouden malleja	25
6.1 Parecon	26
6.2 Kybersosialismi.....	28
6.3 Pohjoismainen sosialismi	32
7 Erityisiin kysymyksiin syventymistä	34
7.1 Teknologia talouden suunnittelussa	34
7.2 Tulonjako, tuotanto ja valtio	36
8 Demokraattinen talous vastauksena ilmastokriisiin	42
9 Lopuksi	45
Kirjallisuus	46

Tutkin raportissani talouden demokratisointia kahdesta eri suunnasta: luon argumentin talouden demokratisoinnin puolesta sekä käyn läpi esitetyjä vaihtoehtoja demokraattisen talouden järjestämisestä.

Ensin pyrin muodostamaan tiedollisen argumentin demokraattisen talouden puolesta feministisen tieteenfilosofian standpoint-teorian perinteeseen pohjaten. Tiedollisella argumentilla tarkoitan pyrkimystä esittää, että talouden demokratisoinnilla saavutettaisiin kattavampi tieto siitä, millaisia haluja ja tarpeita ihmisillä on sekä miten ne kannattaisi täyttää. Käyn läpi standpoint-teorian historian ja pyrin sen argumentteja käyttämällä luomaan oman argumenttini talouden demokratisoinnin puolesta.

Standpoint-teorian käsittelemisen jälkeen johdattelen argumentin käytännön kuvitteluun siitä, miltä demokraattinen talous nykypäivänä voisi näyttää. Esitän, että niin demokraattinen kuin kapitalistinenkin talous on aina jossain määrin suunniteltu, ja käyn läpi modernia keskustelua demokraattisesti suunnitellusta taloudesta.

Esittelen raportissani kolme erilaista ja eri-

lasiin vasemmistolaisiin perinteisiin pohjaavaa demokraattisen talouden mallia. Nämä mallit pyrkivät eri tavoin vastaamaan kysymykseen siitä, miltä demokraattisesti suunniteltu talous voisi näyttää 2000-luvulla. Aloitan anarkistiseen perinteeseen pohjaavasta, hyvin vapaan ja itseohjautuvan talouden *parecon*-mallista (*participatory economy / osallisuustalous*) (Albert 2004, Hahnel 2021). Pareconista etenen hieman laajempaan kybersosialismin perinteeseen. Lasken kybersosialismiin kuuluvaksi kaksi toisistaan hieman eroavaa mallia: keskussuunnitellumman, perinteistä suunnitelmataloutta lähempänä olevan *uuden sosialismin* (Cockshott & Cottrell 2012) sekä pareconia lähempänä olevan *Amazon-sosialismin* (Saros 2014). Viimeisenä käsitelen *pohjoismaisen sosialismin* (Dragsted 2023), joka asettuu enemmän osaksi perinteistä vasemmistolaisista sosiaalidemokratiaa tai demokraattista sosialismia.

Mallien läpikäynnin jälkeen siirryn tutkimaan tiettyjä itseäni kiinnostavia sekä merkitykselliseksi kokemiani kysymyksiä talouden järjestämisestä demokraattisesti. Käyn läpi eri mallien sekä muiden kirjoittajien ehdotusten perusteella erilaisia tapoja hyödyntää teknologiaa talouden suunnittelussa sekä järjestää

tuotanto ja työ demokraattisesti. Tämän jälkeen näen arvokkaaksi pohtia hieman ehkä aikamme suurinta yhteiskunnallista kysymystä, eli kysymystä ilmastokriisin ehkäisemisestä, haittojen minimoinnista ja oikeudenmukaisesta jälleenrakennuksesta. Näen, että demokraattisesti suunnitellusta taloudesta voisi olla paljon hyötyä tässä.

Tarkoitukseni ei ole esittää, että jokin esitellyistä tavoista järjestää talous demokraat-

tisesti olisi erityisen toimiva tai muita kannatettavampi. Kaikissa niissä on varmasti hyviä ja huonoja puolia. Taustani on filosofiassa, enkä pysty toisaalta taloustieteellisesti tai teknisesti arvioimaan erilaisten vaihtoehtojen yhteiskuntamallien mekanismien toimivuutta. Siksi raporttia kannattaa lukea ensisijaisesti vastauksena yhteiskunnallisen keskustelun vaihtoehdottomuudelle ja pyrkimyksenä kuvitella uusia mahdollisuuksia ja parempia yhteiskuntia kapitalismin tilalle.

Vaihtoehtoisten talousjärjestelmien vaatiminen on taas nostanut päätään niin Suomessa, Euroopassa kuin maailmalla. Kapitalistisen tuotantotavan kestämyydestä ovat puhuneet niin tutkimus kuin erilaiset yhteiskunnalliset liikkeet, kuten ympäristöliike. Parlamentaarisen vasemmiston vasenta laitaa kuvataan nykyään yleisesti demokraattisen sosialismin termillä, ja tämän käsitteen alle tai liepeille asettuu monia suuria poliittisia puolueita ja organisaatioita. Köyhyys, työttömyys ja ilmaston tuhoaminen kasvattavat vastarintaa kapitalismille ja vaativat jotain parempaa, jossa ihmisten ja luonnon tarpeet ovat etusijalla voitontavoittelun sijaan. Harvemmin kuitenkin puhutaan siitä, miltä tämä käytännössä näyttäisi. On helppo sanoa vastustavansa kapitalismia. Usein on vaikeampaa hahmotella, mikä parempi vaihtoehto olisi. Tämä työ pyrkii antamaan eväitä poliittisen toiminnan ylimpien tavoitteiden hahmoteluun ja perustelemaan sitä, miksi vaihtoehto kapitalismille on välttämätön.

Raporttini koskee talouden demokratisointia ja argumentoi sen puolesta. Työ jäsenyyttä muutamaa karkeaan osioon, jotka lopulta käsittelevät samaa aihetta eri näkökulmista ja eri ajatuksin. Osiot menevät karkeasti

näin: luvussa 3 esittelen standpoint-teorian, luvuissa 4–5 argumentoin talouden demokratisoinnin puolesta ja esittelen keskustelua talouden suunnittelusta ja luvuissa 6–8 kuvaan erilaisia demokraattisen sosialismin malleja ja niiden sovelluksia.

Aloitin raporttini tekemällä katsauksen vasemmistofeministisen tieteenfilosofian standpoint-teoriaan (suomeksi myös näkökulmateoria). Standpoint-teorian historian ja analyysin kautta pohjustan tämän raportin tärkeintä filosofista ja tiedollista argumenttia: sitä, että taloudesta tulisi päättää demokraattisesti. Tiedollisella argumentilla tarkoitan sitä, että pyrin osoittamaan standpoint-teorian kautta talouden demokraattisen päätösvallan pääsevän paremmalle tiedon tasolle kuin kapitalistisessa järjestelmässä ja näin vastaavan ihmisten haluihin ja tarpeisiin paremmin. Standpoint-teorian historiaa ja ideoita käsittelevä osuus on kokonaisuudessaan luvussa 3. Jos tätä teoriaa käsittelevä osuus ei kiinnosta enemmän käytännöllisistä demokraattisen talouden kysymyksistä kiinnostunutta lukijaa, osuuden voi jättää lukematta ilman, että se haittaa myöhemmän tekstin ymmärtämistä.

Standpoint-teorian käsittelyn jälkeen etenen argumentoimaan demokraattisen talouden puolesta. Luvussa 4 pyrin luomaan vakuuttavan argumentin sen puolesta, että tieteen kontekstissa luotua standpoint-teoriaa voi soveltaa taloudelliseen päätöksentekoon ja siten perustella talouden demokratisointia. Luku 5 taas etenee tästä käsittelemään suunniteltua taloutta. Talouden suunnittelu on usein poliittisessa keskustelussa kirosana, mikä johtuu viime vuosisadan reaaliosialististen ja keskusjohtoisten suunnitelmatalouksien luomasta kärsimyksestä. On kuitenkin selvää, että niin kapitalismissa kuin ei-kapitalistisessa demokraattisessa taloudessa on välttämätöntä suunnitella taloutta. Kapitalismissa suunnittelua tehdään yritysten sisällä ja valtion tasolla. Demokraattisissa vaihtoehdoissa voitaisiin antaa ihmisille enemmän valtaa vaikuttaa talouden suuntaan. Kyse ei siis ole kapitalismin ja suunnitelmatalouden vastakkainasettelusta. Kyse on pikemminkin siitä, että kaikissa talousjärjestelmissä esiintyy suunnittelua, ja se toimisi parhaiten demokraattisena prosessina.

Luvussa 6 käsittelen joitain esiteltyjä malleja, miltä demokraattinen sosialismi voisi näyttää. Toiset ovat hyvin kaukana nykyisestä taloudesta ja nykyisten vasemmistopuolueiden ohjelmista, toiset ovat taas kohtuullisen lähellä niitä. Näiden mallien esittelyn jälkeen luvussa 7 käsittelen muutamia erityisiä kysymyksiä, jotka liittyvät demokraattisen talouden järjestämiseen. Nämä kysymykset on valittu erityisesti oman kiinnostukseni sekä olettamani relevanssin perusteella. Luku 8 taas käsittelee demokraattisesti suunniteltua taloutta vastauksena ajankohtaiseen ilmas-

tokriisiin, joka kytkeytyy vahvasti talouteen ja kulutukseen.

Tarkoitukseni tässä työssä on osallistua keskusteluun vaihtoehtoisista yhteiskuntajärjestelmistä niin Suomessa kuin globaalisti. Työni ei ole tarkoitus tarjota yksinkertaisia poliittisia suosituksia sille, millaisia päätöksiä eduskunnassa tai muissa poliittisissa elimissä täytyisi tehdä. Myöskään työn tarkoitus ei ole argumentoida yksittäisen tietyn vaihtoehdoisen yhteiskuntajärjestelmän puolesta. Mielestäni nykyinen valtavirtainen vasemmisto on (ehkä perustellusti, ehkä ei) unohtanut sen, että kapitalismille on vaihtoehtoja, eikä vasemmiston tehtävä ole pelkästään pyrkiä tekemään humanimpaa kapitalismia. Positiivinen toivonpilkahdus ja erontekijä tässä on tanskalainen Pelle Dragsted, jonka *Pohjoismainen sosialismi* -opusta käsitteelenkin raportissa. Tahdon omalta osaltani vaikuttaa siihen, että vasemmiston piirissä voitaisiin kapitalismista puhumisen lisäksi laajentaa keskustelua kapitalismin konkreettisista vaihtoehdoista puhumiseen.

En ole taloustieteilijä tai tietokonevelho vaan filosofi. Tämän takia en pysty taloudellisesti tai teknisesti arvioimaan esittelemieni yhteiskuntamallien toimivuutta. Voin kuitenkin arvioida arvoja ja tavoitteita, joille ne perustuvat: vapaudelle, tasa-arvolle, tehokkuudelle ja laaja-alaiselle demokratialle. Näihin arvoihin on vasemmistolaisen helppo samaistua. Samoin niitä on helppo pitää tavoittelemisen arvoisina: ei kuitenkaan arvottaen yhtä yli toisen, vaan tavoitteena on oltava yhteiskunta, jossa pyritään maksimoimaan ne kaikki.

Standpoint-teorialla tarkoitetaan erityisesti 1900-luvun loppupuolella feministisen tieteenfilosofian piirissä valtaa saanutta ajattelun tapaa ja suhtautumista tieteeseen. Standpoint-teorian pääargumentti on se, että tieto on hajautunut yhteiskuntaan ja paikallista. Tällöin parasta ja kattavinta tietoa maailmasta, erityisesti (mutta ei ainoastaan) yhteiskuntatieteissä, voidaan tuottaa silloin, kun niin tieteentekijät kuin kaikki muukin tieteeseen liittyvä ovat mahdollisimman monimuotoisia. Standpoint-teoria haastoi (ja haastaa edelleen) perinteisemmät tieteentekoon liittyvät käsitykset ja stereotyyppit miesakateemikoista yliopistolla muodostamassa totuuksia ympäröivästä yhteiskunnasta.

Standpoint-teorian ajattelijoiden, kuten Donna Harawayn (1988, s. 583) mukaan ”ainoastaan puolueellinen perspektiivi lupaa objektiivisen katseen”. Tällä tarkoitetaan sitä, että lähimmäs totuutta yhteiskunnasta päästään silloin, kun monta eri tahoja tekee omista näkökulmistaan (*standpoint*) tutkimusta. Tämä luo tieteen kokonaisuuden, joka yhdistämällä kaikki yksittäiset ja rajalliset tutkimukset pääsee lähimmäs totuutta ja objektiivista tietoa yhteiskunnasta. Tällöin tieteestä ja tiedosta ei tule yhteiskunnan ulkopuolisen ja pseudo-

neutraalin katseen näkemystä, vaan kaikkien erilaisten osittaisten äänien ja näkemysten yhteenliitos (Haraway 1988, s. 590).

3.1 LUKÁCS JA STANDPOINT

Ennen 1900-luvun loppupuoliskon feministifilosofiaa standpointin tai näkökulman käsitteestä ja sen pohjalla olevasta teoriasta puhuivat marxilaiset filosofit. Käsite on alun perin lähtöisin Karl Marxilta, ja sittemmin sitä on kehittänyt unkarilainen marxilaisfilosofi György (Georg) Lukács. En käsittele Marxin kirjoituksia standpoint-teoriaa analysoidessani sen enempää kuin mitä hänen ajatuksiaan on myöhemmässä keskustelussa siteerattu tai kommentoitu, vaan keskityn 1900-luvulla kirjoitettuun teoriaan.

Lukácsin 1923 alunperin saksaksi julkaistu teos *History and Class Consciousness* sisältää esseen ”Standpoint of the Proletariat”, jossa Lukács kehittää edelleen teoriaa siitä, kuinka proletariaatilla on objektiivisempi näkökulma kapitalismiin riistetyn asemansa takia. Essee alkaa Marxin *Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä*

-teoksen tulkitsemisella, ja Lukács (1971, 149) julistaa, että ”proletariaatin itseyttäminen on siis samanaikaisesti yhteiskunnan luonteen objektiivinen ymmärrys”. Tällä hän tarkoittaa, että kun työläiset järjestäytyvät poliittiseksi luokaksi ja kasvattavat luokkatietoisuuttaan, he samalla saavuttavat sellaisen näkökulman maailmaan, josta heillä on paras näkymä yhteiskunnan toimintaan. Tämän näkökulman kautta saatu tieto on Lukácsin (1971, 163–164) mukaan ”objektiivisesti korkeammalla tieteellisellä tasolla” ja se tuottaa sellaisen analyysin yhteiskunnasta, johon ”suurimmatkaan porvarilliset ajattelijat” eivät pysty. Työntekijä, jonka työtä riistetään, ei kuitenkaan saavuta tätä näkökulmaa automaattisesti, vaan se saavutetaan järjestäytymisen ja tietoisuuden kasvattamisen kautta. Toisin kuin omistava luokka, proletariaatti pystyy tähän.

Proletariaatin yliveräinen näkökulma yhteiskuntaan lähtee siitä, että se saavuttaa tietoisuuden omasta yhteiskunnallisesta tilanteestaan (Lukács 1971, 159). Ennen tällaista järjestäytymistä ja tietoisuuden kohottamista yhteiskunta näyttää eri yhteiskuntaluokille välittömästi samalta (Lukács 1971, 164). Koska omistava luokka hyötyy vallitsevasta tilanteesta, se ei pääse välittömän kokemuksen ”yli”, kun taas luokkasuhteet pakottavat proletariaatin ylittämään välittömän kokemuksensa. Maailma sellaisena, kuin se näyttäytyy kaikille, ei ole sinänsä virheellinen totuus vaan pikemminkin vajavainen, ja yhteiskunnan todellisen luonteen ymmärtäminen vaatii tietyn näkökulman (Stahl 2023).

Lukács nojaa marxilaiseen ajatukseen siitä, että kapitalismi on ristiriitainen ja itsensä tuhoava voima. Tämän tiedon maailmasta voi nähdä vain proletaarisesta näkökulmasta, koska omistavalle luokalle siitä tietoiseksi tuleminen olisi ”itsemurhan veroista” (Lukács 1971, 181). Fredric Jameson (1988, 144) kirjoittaa, että koska yhteiskunnassa eri tilanteissa

on erilaisia riiston ja sarron muotoja, jokainen ryhmä elää omalla erityisellä tavallaan ja kykenee havaitsemaan asioita, jotka pysyvät muille ryhmille näkymättöminä tai vähäpätöisinä. Proletariaatin kontekstissa tämä tarkoittaa esimerkiksi sellaisia työn myymisen ja palkalla elämisen haasteita, jotka ovat muulla tavalla eläville mahdottomia tajuta samalla tavalla. Jamesonin (1988, 146) mukaan Lukácsille tämä tarkoitti sitä, että koska työväenluokalla on tietty konkreettinen paikka kapitalistisessa tuotantosuhteessa, se kykenee näkemään maailman historiallisesti ja tuolle paikalle ominaisten prosessien kautta. Siinä, missä porvaristolla on suuremman vallan ja enempien resurssien kautta valta-asema niin tieteessä, kulttuurissa kuin perinteissä, on ”proletariaatin ainoa tehokas yliveräisyys” sen mahdollisuus nähdä yhteiskunnan toiminta kokonaisuudessaan ja tämän vision kautta syrjäyttää olemassa olevat riiston muodot (Lukács 1971, 197).

3.2 FEMINISTISEN STANDPOINT-TEORIAN HISTORIA JA VALTAVIRTATIETEEN KRITIIKKI

Standpoint-teoria kehittyi Lukácsin ja muun marxilaisen filosofian pohjalta uuteen muotoon 1970- ja 1980-luvuilla feministisen kriittisen teorian keskusteluissa. Pääosin yhdysvaltalaiset feministifilosofit Sandra Hardingista Nancy Hartsockiin ja moneen muuhun julkaisivat artikkeleita ja kirjoja, joissa he argumentoivat tieteen ja tiedon tuotannon päivittämisen ja uusien tapojen luomisen puolesta. Ensisijaisesti he kritisoiivat tieteen vakiintunutta, positivismiksikin joskus kutsuttua metodologiaa, jossa tietoa maailmasta ja yhteiskunnasta luotiin tutkijan katsellessa ”ulkoa-

päin” tutkimuksensa kohdetta ja sivuuttaen niin itsensä toimijana kuin oman positionsa maailmassa. Kuten Donna Haraway kirjoittaa, tieteen tekijän tarkoituksena oli tehdä ”jumaltempu”, jossa hän saattoi luoda väitteitä maailmasta ollessaan itse ei-missään tai ei-kukaan, pelkkä neutraali kaikennäkevä tarkastelija (Haraway 1988, Harding 2001, 4).

Alison Jaggar (1983, 56) esittää, että ”liberaalissa” eli edellä kuvatun kaltaisessa tiedekäsityksessä ”oikea näkökulma” on neutraalin tarkkailijan näkökulma, joka sijaitsee jossain tutkitun todellisuuden ulkopuolella. Koska standpoint-filosofoille oli selvää, ettei tällainen metodologia ole pitävä tai pätevä, he pyrkivät löytämään sellaisen tiedon ja tieteen tuottamisen metodin, joka ottaisi huomioon niin erilaisissa yhteiskunnallisissa positioissa olevan tiedon kuin myös kriittisyyden erityisesti sitä kohtaan, miten tutkijan oma positio ja identiteetti vaikuttavat akateemisessa ympäristössä tuotettuun tietoon.

Harawayn (1988, 579) mukaan feministit tavoittelevat tieteen tapaa, joka olemalla kriittinen erilaisia sorron muotoja kohtaan pystyy tarjoamaan parempia ja rikkaampia kuvauksia maailmasta. 1900-luvun loppupuolella standpoint-teorian lisäksi muissakin yhteyksissä kritisoitiin vallalla olevaa tieteen metodologiaa feministisestä näkökulmasta ja luotiin erilaisia kehyksiä maailman tarkasteluun tietystä sijainnista ja näkökulmasta käsin (Harding 2001, 1,3). Teorian kannattajien mukaan feministiset kyseenalaistukset ja ongelmien esiintuomiset eivät voineet rajoittua vain ka-peassa mielessä poliittisen elämän piiriin, vaan samalla tavalla täytyi kritisoida koko yhteiskunnan toimintaa, mukaan lukien valtavirtaista käsitystä tiedosta, objektiivisuudesta ja tieteellisestä metodista. Näin feministinen ajattelu voisi edesauttaa paremman tiedon ja tietoperustaisen politiikan tekemistä. (Harding 2001, 2.)

Jo 1960-luvulla, ennen standpoint-teorian kehittymistä, feministisissä liikkeissä, politiikassa ja ajattelussa kyseenalaistettiin henkilökohtaisen (perhe, koti) ja julkisen (työ, politiikka) kahtiajako. Carol Hanischin (1969) samoin nimetyssä esseessään kuuluisaksi tekemä motto ”The Personal is Political” (henkilökohtainen on poliittista), jota myöhemmin myös opiskelija- ja feministiliike ovat käyttäneet, viestittää, että feministisen liikkeen kamppailu naisten asemasta niin kotona kuin sen ulkopuolella on kaikkialla poliittista eikä kotitöiden työnjakoa tai perheen sisäistä päätöksentekoa voi ulkoistaa pois poliittisilta kentiltä.

Hieman samalla tavalla standpoint-teorian kannattajat argumentoivat, ettei yliopistoissa ja muissa tutkimuslaitoksissa tehtyä tiedon tuotantoa voi neutraloida ja kiistää, että poliittiset aspektit vaikuttavat lopputulokseen. Jos julkinen päätöksenteko ja politiikka kuuluvat vain miehille, jää naisten (ja vähemmistöjen) ääni pois. Samoin, jos tutkimusta maailmasta tekevät vain hyväosaiset akateemikot, eivät he voi saavuttaa samaa tiedon tasoa muista ihmisryhmistä kuin kyseisten ryhmien jäsenet itse. Esimerkiksi sosiologian alalla Dorothy Smith argumentoi artikkelissaan ”Women’s Perspective as a Radical Critique of Sociology” (Smith 1974), ettei aikaisempi miesvaltainen sosiologia ota huomioon naisten perspektiivejä, joten tällöin tiede on vajaata ja huonompaa. Sandra Hardingin (1986, 88) mielestä yksi tärkeistä Smithin huomioista on hänen niin kyseisessä artikkelissa kuin muuallakin esittämänsä ajatus, että sosiologiassa ihmisten käyttämä aika on jaettu pääosin kahteen kategoriaan, työhön ja vapaaseen, mutta taas kotityöt, vaikkapa lasten kasvatusta, eivät ole näiden kahden selkeän kategorian sisällä.

Standpoint-teoreetikot argumentoivat sen puolesta, että niin akateemisessa tieteessä

kuin muussa tiedontuotannossa täytyy jumaltempun sijaan pikemminkin paikantaa itsensä ja oma positionsa yhteiskunnassa ja tutkia kriittisesti niin tutkimuksen kohdetta kuin tutkijaa itseään. Teoriakehitys toimi siis samaan aikaan niin selittävänä tekijänä kuin argumenttina sille, miksi olemassa oleva tiede ei kelpaa, kuin myös loi uutta metodologiaa paremmalle feministiselle tieteelle. Sandra Harding (1993) argumentoi ”vahvan objektiivisuuden” puolesta. Hänen mukaansa tieteestä ja tiedon tuottamisesta tulee objektiivisinta, kun niin tiedon tuottajaan, tietoon kuin tutkimuksen kohteeseen suhtaudutaan samalla tavoin kriittisesti. Tiedon tuottaja on aivan samalla tavalla yhteiskunnallisten suhteiden muovaama kuin hänen tutkimuksensa kohde. Tiede ei voi ikinä olla objektiivista ja arvoneutraalia, joten parhaiten totuuteen päästään, kun tutkimuksen kohteena ovat kaikki sen osat ja toimijat.

Nancy Hartsock (1983, 35–36) kirjoittaa siitä, kuinka feministinen standpoint-teoria nojaa samalla tavalla historialliseen materialismiin kuin marxilainen ajatus proletariaatin näkökulmasta, ja se perustuu sukupuolittuneen työnjaon aiheuttamaan eriarvoisuuteen ja erilaisuuteen kapitalismissa. Sukupuoleen perustuva näkökulma ei syrjäytä marxilaista työväenluokan näkökulmaa, vaan pikemminkin tuo lisää näkökulmia kentälle ja laajentaa tiedon tuotannon edellytyksiä. Jokainen erilainen yhteiskunnallinen työnjako nimittäin vaikuttaa siihen, millaista tietoa voi tuottaa. Marxille luokkayhteiskunta tuottaa tällaisen, ja Hartsockille (1983, 38) sen lisäksi sukupuolittunut työnjako vaikuttaa ihmisten asemaan ja mahdollisiin näkökulmiin. Alison Jaggarin (1983, 56) mukaan standpoint-teorian perustana oleva marxilainen epistemologia (tiedon tutkimus) esittää, että ei ole olemassa yksittäisiä objektiivisia näkökulmia, ja kun tietty luokka kontrolloi tiedon tuotantoa, ”tuotettu tieto heijastaa sen luokan kiinnostuksia ja

arvoja”. Luokkayhteiskunnissa tehty valtavirtainen tiede tulkitsee maailmaa hallitsevan luokan näkökulmasta, minkä takia tarvitaan myös muista näkökulmista tuotettua tietoa.

3.3 MIKÄ ON NÄKÖKULMA?

Standpointilla tai näkökulmalla tarkoitetaan tiettyä positiota, näkökulmaa, josta maailmaa tarkastellaan. Tästä positiosta käsin ihmiset ja yhteisöt voivat oman poliittisen kamppailunsa sekä siitä oppimisen avulla tarkastella maailmaansa paremmin kuin jostain ”ulko-puolelta” ja valta-asemasta tuleva tutkija voi. Tieto on aina paikallista, ja maailma näyttää eri asemista erilaiselta. Sandra Harding käyttää aseman selittämiseen yksinkertaista, koulun oppitunneilta tuttua esimerkkiä kepeistä vedessä. Kun katsot keppiä lammessa yhdestä suunnasta, se näyttää olevan taipunut ja väärinristynyt. Toisesta suunnasta katsoen keppi näyttää suoralta. Donna Haraway argumentoi-kin sellaisen tieteellisen periaatteen puolesta, että ”feministinen objektiivisuus tarkoittaa yksinkertaisesti paikallisia tietoja (situated knowledges)” (Haraway 1988, 581). Tracy Bowerll tiivistää teorian lähtökohdat kokoelma-artikkelissaan ”Feminist Standpoint Theory” (2011) näin: ”Näkökulmat tekevät näkyviksi sellaisia puolia yhteiskunnallisista suhteista ja maailmasta, joita ei valta-asemista käsin voi saavuttaa. Näin tehdessään ne kysyvät kysymyksiä, jotka johtavat täydellisempään ja totuudenmukaisempaan kuvaukseen näistä suhteista.”

Nancy Hartsock (1983, 37) esittelee artikkelissaan ”The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism” perusmuotoisen standpoint-teorian argumentin muodon näin: (1) Materiaaliset olosuhteet rakentavat ja muokkaavat

yhteiskunnallisten suhteiden ymmärrystä. (2) Jos kahden ryhmän materiaaliset olosuhteet ovat erilaiset, niiden näkemykset ovat päinvastaiset suhteessa toisiinsa, ja valtasuhteissa muita alistavien näköala on puolueellinen ja vääristynyt. (3) Johtavan luokan (tai sukupuolen) näköala rakentaa ne materiaaliset suhteet, jotka vaikuttavat kaikkien elämään, eikä sitä silloin voi julistaa puhtaasti virheelliseksi. (4) Tästä johdetaan, että sorretuille mahdollinen näkökulma täytyy saavuttaa kamppailulla, johon tarvitaan niin tiedettä ja tutkimusta kuin kouluttautumista. (5) Tällaisen näkökulman saavuttaminen paljastaa maailman eriarvoiset suhteet ja ohjaa niiden yli. Hartsock siis esittää, että työnjako ja tietty yhteiskunnallinen asema (kuten luokkaerot tai sukupuolierot) vaikuttavat siihen, mitä voi tietää yhteiskunnasta.

Standpoint-teorioissa esiintyy joskus ajatus siitä, että koska miehet hallitsevat yhteiskuntaa ja tiedettä, voivat naiset erityisen positionsa avulla saavuttaa kattavampia näkökulmia maailmasta ja niiden kautta lähempänä totuutta olevaa tietoa. Teoreettisen perustansa feministien standpoint-teoria saa aikaisemmin mainitusta marxilaisesta teoriasta, jossa työväenluokan näkökulman kapitalismiin ja luokkasuhteisiin katsotaan olevan kattavampi. Kun työväenluokka pystyy havainnoimaan kapitalismia ja riistoa siitä hyötyviä paremmin, miksei sama päisi muihin sorrettuihin ryhmiin? Nancy Hartsockin mukaan ei ole mitään syytä, miksei päisi. Hänen (Hartsock 1983, 36) mukaansa naisten eletty elämä mahdollistaa erityisen aseman tarkastella miesvaltaista yhteiskuntaa, samoin kuten työväenluokan erityinen asema kapitalismissa. Jos tutkimuskysymykset eletystä elämästä ovat peräisin pelkästään vallassa olevien ihmisryhmien kokemuksesta, niistä tehty tutkimus on kokonaisuudessaan vääristynyttä, toisin kuin jos tiedettä tehdään naisten toimesta naisista. (Bowell 2011.)

Tärkeä huomio standpoint-teoriassa on se, että sen kautta saavutettava näkökulma ei ole yksilön vaan tietyn ryhmän. Sandra Hardingin ja Donna Harawayn mukaan tietoa tuottavat lähtökohtaisesti yhteisöt eivätkä yksilöt, ja tieto löytyy yhteisöistä yksilöiden sijaan. Tämän vuoksi myös näkökulmat muodostuvat yhteisöille ja ryhmille. (Harding 1993, 133.) Patricia Hill Collins kirjoittaa yhtenä esimerkkinä tällaisesta ryhmästä afroamerikkalaisista, jotka ovat kohdanneet ja tulevat pitkään kohtaamaan rasismia niin yksilöinä kuin ryhmänä. (Collins 1997, 247.)

Jo Georg Lukácsillekin oli selvää, ettei yksittäinen henkilö voi saavuttaa näkökulmaa, vaikka hän olisi kuinka lukenut ja muuten tietävä. Lukácsille nimittäin proletariaatin näkökulma seurasi luokan itseymmärryksestä kapitalismin ja yhteiskunnan moottorina, jolloin luokka saavuttaa ylivoimaisen näkökulman näihin rakenteisiin (Stahl 2023). Alison Wylie (2001, 339–341) kirjoittaa siitä, kuinka standpoint-teorian tärkein teoreettinen kontribuutio on kääntää valtasuhteet tiedolliseksi eduksi näiden samojen alistavien suhteiden tutkimisessa. Sukupuoli on yksi tällainen valtasuhde, jonka kautta voi tutkia maailmaa. Wylie ampuu alas kaksi standpoint-teorian yleistä kritiikkiä, essentialismi- ja relativismisyytökset. Hän toteaa, ettei näkökulma ole automaattinen, vaan saavutettu asema ja tietoisuuden taso, eikä myöskään yhteiskunnallisia asemia ja niistä saavutettavia näkökulmia voi ajatella essentialistisesti, vaan ne ovat joustavia ja niitä muokkaavat ensisijaisesti yhteiskunnan valtasuhteet.

Koska naiset oli jätetty vähemmälle huomiolle niin tieteessä kuin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa, heidän poliittiset liikkeensä tarvitsivat ”tietoa naisille ja naisista”, jossa naiset olivat niin tieteen tekijöitä kuin sen kohteita (Harding 2001, 4). Naisten tuottama tieto heidän elämästään, työstään ja kohtaa-

mastaan sorrosta muodosti pohjan feministisille yhteiskunnallisille liikkeille järjestäytyä ja argumentoida näkemyksensä siitä, mitä maailmassa täytyisi korjata ja miten. Toisaalta jo tiedon tuottamisen valtarakenteiden muuttuminen ja korjaantuminen tasa-arvoisemmiksi luo itsessään paremman politiikan ja tieteen (Harding 2001, 6); standpoint-teoreetikkojen mukaan nimittäin hyvä politiikka tuottaa hyvää tiedettä. Bowellin (2011) mukaan standpoint-teoria nojaa kolmeen perustason väitteeseen: tiedon paikallisuuteen, marginalisoitujen ryhmien asemaan mahdollisuutena luoda uutta kattavampaa tutkimusta sekä siihen, että erityisesti valtasuhteiden tutkimuksen täytyisi lähteä kyseisissä suhteissa alistetuista ryhmistä.

Standpoint-teoriassa on alusta asti ollut tärkeää ottaa huomioon myös muiden sorrettujen ryhmien kuin naisten näkökulma. Hardingin (2001, 7) mukaan tieto on poikkeuksetta paikallista ja sorron kohteena olevat ryhmät eivät lähtökohtaisesti ole niitä, jotka tiedon yhteiskunnassa tuottavat. Esimerkiksi ”työläisten asema on paras luokkasuhteiden kriittiseen tutkimukseen, orjien asema etnisten suhteiden ja naisten asema sukupuolentutkimuksessa” (García Selgas 2001, 298). Kaikilla sorretuilla ryhmillä on omat spesifit elämänsä ja kamppailunsa, joista löytää tietoa ja näkökulman yhteiskuntaan.

Standpoint-teorioissa, etenkin tuoreemmissa näkemyksissä, on nais erityisen ja sukupuolikeskeisen näkökulman lisäksi mukana ymmärrys siitä, että vaikkapa luokka tai kansallisuus vaikuttavat tiedon ja tieteen tuotannon mahdollisuuksiin (Bowell 2011). Erilaiset kokemukset yhteiskunnasta luovat siis ympäröivään maailmaan erilaisia perspektiivejä, joista tuottaa paikallista tietoa. Susan Hekmanin (1997, 226) mukaan teoriaa ja sen kehitystä on aina määritellyt kaksi erityistä tietoväitettä: se, että tietoon vaikuttavat sen

paikka ja perspektiivi, sekä se, että tiedon tuottamisen näkökulmia on useita. Useilla näkökulmilla tarkoitetaan sitä, että kyse ei ole pelkästään nais erityisestä tiedon tuottamisesta, vaan niin naiset kuin muutkin valtasuhteissa häviävät ryhmät ovat niin keskenään kuin suhteessa toisiinsa erilaisia, jolloin näkökulmiakin syntyy monia.

3.4 KAMPPAILUN KAUTTA

Standpoint-teoriaa on kritisoitu muun muassa siitä, että siinä katsottaisiin tiedon tuulevan kokonaan relatiiviseksi, suhteelliseksi, eikä tämän myötä enää voitaisi luoda tieteellisiä väitteitä yhteiskunnasta (Harding 2001, 8). Tämä kritiikki kuitenkin perustuu vääränlaiseen ymmärrykseen näkökulman saavuttamisesta: siinä samastetaan näkökulma jokaisella olevaan yhteiskunnalliseen asemaan ja tulkitaan sen kanssa identtiseksi. Näin ollen kustakin näkökulmasta voisi tasavertaisesti ”julistaa” tietoa maailmasta ilman yleistä konsensusta tai arviointia väitteiden totuus pohjasta.

Standpoint-teoriassa ei kuitenkaan ajatella, että tiedollinen auktoriteetti syntyisi ”tyhjästä” tai pelkästään olemalla olemassa tiettyssä yhteiskunnallisessa asemassa. Näkökulma ei ole olemassa itsestään jokaiselle yksilölle, vaan se on poliittisen kamppailun ja tutkimuksen tuloksena saavutettu tiedollinen auktoriteetti tietyn ihmisryhmän tai yhteisön eletystä elämästä. (Harding 2001, 8.)

Ymmärrystä näkökulman kautta syntyneestä ajattelusta ei voi saada esimerkiksi kyselytutkimuksella naisten mielipiteistä, vaan se saavutetaan yhteisössä ja politiikan teon kautta (Jaggar 1983, 57). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yksilö, joka sattuu elä-

mään tietynlaista elämää, ei itsessään voi näkökulman auktoriteetilla luoda tieteellisiä väitteitä omasta asemastaan (vaikka hänellä kokemusasiantuntijuus onkin). Sen sijaan näkökulma saavutetaan, kun esimerkiksi useampi samanlaista elämää elävä henkilö järjestäytyy ja kamppailee omien oikeuksiensa puolesta sekä tutkii niitä yhteiskunnallisia valtasuhteita, jotka johtavat heitä kohtaan epäoikeudenmukaisuuteen. Kukaan ei voi nimittäin tietää, millaista on elää jonkun tietyn ihmisryhmän osana tai millaisia tarpeita tällä ryhmällä on, ennen kun hän on elänyt ja kamppailut näiden tarpeiden täyttämisen puolesta yhdessä muiden kanssa.

Georg Lukácsille se, että proletariaatti saavuttaa ylivertaisen näkökulman yhteiskuntaan, kulkee käsi kädessä luokkatietoisuuden ja poliittisen järjestäytymisen kanssa. Näin proletariaatti ymmärtää oman asemansa kapitalistisessa tuotannossa ja saa sitä kautta parhaan tiedon yhteiskunnan muodosta. Ennen tätä prosessia nimittäin niin proletareilla kuin muillakaan ei ole ylivertaista näkökulmaa yhteiskuntaan, pelkästään potentiaali saavuttaa se. (Lukács 1971, 159, 164.) Myös Nancy Hartsock kirjoittaa hyvin selkeästi siitä, kuinka näkökulma on saavutettu eikä missään nimessä vain automaattinen ja annettu. Tämän takia hän käyttääkin termiä ”feministinen näkökulma” (feminist standpoint) eikä ”naisten näkökulma” (female standpoint) (Hartsock 1983, 40).

3.5 TIEDON PAIKALLISUUS JA MUITA PAREMMAT NÄKÖKULMAT

Standpoint-teoriaperinteen sisällä on kuitenkin erimielisyyksiä, jotka voi tiivistää kahteen

hieman toisistaan eroavaan kantaan. Esimerkiksi Sandra Harding edustaa kantaa näkökulmasta sellaisena, että alistetusta asemasta pystyy tarkkailemaan ja muodostamaan väitteitä yhteiskunnasta kauaskatseisemmin kuin valta-asemasta ja tietämään paremmin myös valta-aseman asioista. Harding argumentoi sen puolesta, että ”tutkimuksen tekeminen naisten elämistä luo puolueettomampaa ja vähemmän vääristynyttä tietoa ei vain naisten elämistä, mutta myös miesten elämistä ja koko yhteiskunnasta” (Harding 1993, 128). Harding esittää, että vallassa olevat näkökulmat ovat muita vääristyneempiä, jolloin alisteisista asemista syntyvistä näkökulmista saa luotua paremman katseen maailmaan. Myös Alison Jaggar kirjoittaa alisteisen aseman näkökulman olevan ei vain erilainen, vaan myös selkeästi parempi. Jaggarin mukaan sorrettujen näkökulmasta tuotettu tieto on tarkempaa kuin hallitsevan luokan, sillä sorretut voivat näkemällä sorron ja valtasuhteen ”selittää myös hallitsevan luokan näkökulman”. (Jaggar 1983, 57.)

Toista, hieman erilaista kantaa edustavat ovat sitä mieltä, että kun kriittisessä yhteiskuntatutkimuksessa otetaan huomioon kaikki eri asemat ja sitä tehdään kaikista eri asemista, on tutkimus parempaa ja laadukkaampaa kuin vain valta-asemasta tehty, mutta yksikään näkökulma ei itsessään ole laadukkaampi kuin toinen.

Susan Hekman jakaa karkeasti teorian suurnaiset Sandra Hardingin ja Nancy Hartsockin ensimmäisen kannan puolelle, kun taas esimerkiksi Donna Haraway argumentoi ”Situated Knowledges” -tekstissään (1988) jälkimmäisen kannan puolesta puolustaen tiedon paikallisuutta ja parhaan tiedon saavuttamista siten, että paikallisten tutkimusten saamista tiedoista syntyy koko yhteiskunnan kattava kokonaisuus. Harawaylle (1988, 581, 583) objektiivinen tapa nähdä maailma ja luoda siitä

kattavin kuvaus on nojata paikallisiin tietoihin ja tehdä tutkimusta niistä käsin. Hän on niin vakuuttunut tästä, että hän julistaa vain puolueellisten ja paikallisten perspektiivien edesauttavan objektiivista katsetta maailmaan. Mielestäni vakuuttavampi kanta on se, että tieto on paikallista, jolloin parasta ja kokonaisvaltaisinta tutkimusta yhteiskunnasta saadaan tekemällä mahdollisimman laajalla otteella erilaisia tutkimuksia. Kuten Sara Ruddick (1989, 164) kirjoittaa: ”Vaikka laskenkin itseni standpoint-teoreetikkojen joukkoon, en ota sitä viimeistä askelta, jonka jotkut näyttävät ottavan, eli väittävät yhden näkökulman kertovan tyhjentävän ja absoluuttisen Totuuden.”

Jos tietty, valtasuhteissa alistettu näkökulma olisi tiedollisesti arvokkaampi kuin toinen, se johtaisi loogisesti lopulta siihen, että tärkein tieteellinen metatason kysymys olisi se, kuka tai ketkä ovat absoluuttisesti sorthetuin yhteisö. Tästä seuraa myös se, ettei kattavin näkökulma voi ottaa huomioon tietyn ryhmän, vaikkapa naisten, sisäisiä eroja luokasta seksuaalisuuteen tai ”rotuun”. Tällöin vain sen aseman näkökulmasta saisi kattavimman otteen yhteiskunnasta. Ajatus siitä, että erilaiset näkökulmat eri positioista eivät olisi arvokkaita muodostettaessa kokonaisvaltaista kuvaa siitä, miten yhteiskunta toimii ja millaista elämää ihmiset elävät, vaikuttaa hyvin epä määräiseltä. Toisaalta alistetun näkökulman ensisijaisuus valtasuhteiden tutkimisessa vaikuttaa perustellulta. Naiset esimerkiksi tietävät varmasti paremmin kuin miehet, miten kotityöt jakautuvat epäsuhteisesti yhteiskunnassa sukupuolten välillä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että naisilla tai muilla sukupuolilla voisi olla yhteiskunnallisen asemansa takia parempi näkökulma ja sitä kautta parempi tieto yhteiskunnasta kokonaisuutena tai siitä, millaista on elää siinä miehenä.

Susan Hekmanin mukaan standpoint-teoria on hajottanut dikotomian siitä, että tieto olisi joko täysin suhteellista sosiaalista konstruktiota tai yleismaailmallista faktaa, joka joko tiedetään tai ei. Hänen mukaansa ongelma tiedon luonteesta ei ratkea ajattelemalla sen olevan jompaakumpaa näistä, vaan sen on ajateltava olevan paikallista. Tiedon tuottajat ovat valtasuhteiden verkostossa aina jossakin asemassa, eikä mikään näistä asemista ole itsessään parempi kuin muut. (Hekman 1997, 234.) Kanta, jonka mukaan valtasuhteissa alisteisessa asemassa oleva näkökulma on ensisijainen ja parempi, esiintyy lähinnä sellaisissa standpoint-teorian teksteissä, jotka käsittelevät naisia lähtökohtaisesti puuttuvana äänenä. Väitettä voi perustella marxilaisittain esittäen, että koska proletaarinen näkökulma on työn riiston takia etuasemassa verrattuna pääoman omistajiin, sama pätee naisiin verrattuna miehiin. Ongelmana väitteessä on kuitenkin se, että vaikka proletaarinen näkökulma on varmasti etusijalla tietämään proletarisesta elämästä ja työn riistosta, ei se tarkoita vielä suoraan, että proletaarinen näkökulma olisi ylivertainen kaikkeen.

Hekman (1997, 227) esittää, että alkuperäiset standpoint-teorian perusteet tiedon paikallisuudesta ja naisten näkökulman ylivertauisuudesta ovat keskenään ristiriitaisia, sillä jos tieto on paikallista, ei voi olla ylivertauisia näkökulmia. Hänen mukaansa sen hyväksyminen, että naisetkin ovat keskenään erilaisia (väite, jonka vastustaminen tuntuu nykypäivänä absurdilta, mutta osa 1900-luvun feministisistä liikkeistä korosti naisia yhtenä samanlaisena ryhmänä), johtaa siihen, että naisten näkökulman mahdollinen ylivertauisuus on hyvin hankala perustella. Toisaalta esimerkiksi Alison Jaggar kirjoittaa sosialistis-feministisestä perspektiivistä, että kyseessä ovat kuitenkin ensisijaisesti luokkasuhteet, eivät kaikki mahdolliset valtasuhteet. Tämän vuoksi hänelle arvokkain näkökulma

ei ole aina pelkästään alisteisempi toiseen näkökulmaan verrattuna, vaan sorrettujen näkökulma hallitsevaan luokkaan verrattuna. (Jaggar 1983, 57.)

Nancy Hirschmann (1997) argumentoi moninäkökulmaisuuksien ja tiedon paikallisuuden puolesta. Esimerkiksi kun suuri osa heterosuhteissa olevista naisista hoitaa kotityöt yliedustetusti tai kokonaan miesten puolesta, heillä on mahdollisuus jakaa yhteinen näkökulma. Mutta koska kotityöt, niiden jako ja kokemus niistä vaihtelevat eri kulttuurien ja paikkojen välillä, näkökulmatkin vaihtuvat. (Hirschmann 1997, 319.) Jokainen kotitöitä tekevä nainen ei siis jaa samaa näkökulmaa, vaikka he päällisin puolin tekisivätkin samankaltaisia töitä. Näkökulmien moninaisuus mahdollistaa pikemminkin sen, että esimerkiksi moninaiset erilaisista naisista koostuvat ryhmät, kuten työväenluokkaan kuuluvat tai ei-heteronaiset, voivat saavuttaa oman näkökulmansa ja oman tietonsa juuri heitä koskevaan sortoon. Koska standpoint-teoria perustuu erityisesti ihmisten spesifiin materiaaliseen tilanteeseen ja siitä syntyvään kokemukseen, erilaiset olosuhteet luovat erilaisia näkökulmia. Nämä näkökulmat taas

tunnistavat erilaisten kokemusten ja olosuhteiden väliset erot (Hirschmann 1997, 320).

Hirschmannin (1997, 322) mukaan standpoint-teoriassa on kyse jatkuvasta prosessista, jossa tarkasteltaessa maailmaa eri yhteiskunnallisten asemien näkökulmista saadaan hieman puolueettomampaa ja tarkempaa tietoa maailmasta, mutta yhden näkökulman kautta ei milloinkaan kyetä saavuttamaan absoluuttista totuutta. Pikemminkin lähemmäs totuutta päästään, kun eri näkökulmista tulevat tiedot toimivat yhdessä ja muodostavat eri perspektiivien summana yhteisen kokonaisuuden. Tässä prosessissa ei etsitä eniten sorrettua ryhmää, jolla olisi kaikista kattavin tieto yhteiskunnasta alisteisimman asemansa kautta, vaan Hirschmannille kaikenlaiset eri näkökulmat ovat arvokkaita ja voivat luoda uutta ja tarkempaa tietoa yhteiskunnasta. Hänen mukaansa on jopa mahdotonta pyrkiä etsimään kaikkein sorretuinta ryhmää ja siten kattavinta näkökulmaa, sillä sorron muotoja ei voi suoraan verrata toisiinsa. Sellainen ajattelu pikemminkin tekee hallaa pyrkimykselle kamppailla sortoa vastaan erilaisten kokemusten ja näkökulmien kautta.

4

Jos tieteessä, miksei myös taloudessa?

Standpoint-teoria argumentoi kattavasti tieteen demokratisoinnin puolesta. Se esittää, että lähimmäs totuutta yhteiskuntatutkimuksessa päästään, kun erilaisten valtasuhteiden alistamat tekevät tutkimusta omista elämästään ja näkökulmistaan muodostaen siten tieteen kokonaisuuden. Halusi sitten ajatella Donna Harawayn tavoin, että kaikki tieto on paikallista ja omalla tavallaan tasavertaista, tai Sandra Hardingin ja Nancy Hartsockin mukaisesti, että tietyt näkökulmat ovat parempia kuin toiset, on selvää, että tiedon tuotanto kokonaisuudessaan hyötyy, kun erityisesti vähemmistöt tuottavat tietoa omista lähtökohdistaan, elämästään ja kamppailuistaan. Ymmärrämme kokonaisuudessaan enemmän yhteiskunnasta, kun suhtaudumme kriittisesti niin tutkimuksiin, tutkijoihin kuin niiden tuloksiin ja tiedostamme niiden lähtökohdat. Valtasuhteista ymmärtää enemmän, kun ne vaikuttavat omaan elämään negatiivisesti ja niiden keskellä joutuu jokapäiväisessä elämässään navigoimaan. Tällöin epätasa-arvon tiedostaa ja sen vaikutukset ymmärtää omasta kokemuksesta käsin, ja kun asiaa tutkii ja sen tiimoilta järjestäytyy poliittiseksi yhteisöksi ja toimijaksi, saavuttaa näkökulman, jolla on selkeä tiedollinen auktoriteetti verrattuna valta-asemassa oleviin, erityisesti suhteessa

kyseiseen valtasuhteeseen.

Jos hyväksymme sen, että valtasuhteissa heikommilla on mahdollisuus asemansa puolesta ymmärtää niistä enemmän ja sitä kautta lopulta luoda tarkempaa tietoa yhteiskunnasta, tai että tieto on paikallista ja ihmiset tuntevat omat kontekstinsä paremmin kuin muut, täytyy meidän hyväksyä mielestäni saman pätevän myös sellaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joista ei aktiivisesti keskustella. Tiedon tuotanto vähemmän huomiolle jääneistä näkökulmista ja asemista mahdollistaa sen, että yhteiskunnallisella tasolla tiedostetaan epäkohdat paremmin. Jos meillä ei ole tietoa erilaisista yhteiskunnallisista ongelmista, emme voi myöskään tehdä niille mitään. Väitän, että päätöksenteko taloudetta kokonaisuutena, ei vain nykymuotoisena yksittäisten valtioiden talouspolitiikkana, on yksi tällainen kysymys.

Taloudella kokonaisuutena tarkoitan yhteiskunnallista taloudellista toimintaa, jolla tuotetaan yhteiskunnan tuotanto sekä jaetaan se ihmisille. Tällä hetkellä tämä prosessi tapahtuu Suomessa suurimmaksi osaksi markkinoilla, joilla palkalla ostetaan ihmisten työvoimaa ja tehdään voittoa myymällä tuotteet yli niiden

tuotantokustannusten. Osa yhteiskunnassa tuotetuista palveluista tai tuotteista tuotetaan toki edustuksellisen epäsuoran demokraattisen päätöksenteon alaisuudessa, vaikkapa julkinen liikenne, julkinen terveydenhuolto tai turvallisuus (esimerkiksi poliisi ja puolustusvoimat). Ihmiset ovat tässä prosessissa ristiin niin omistajia, työntekijöitä ja kuluttajia, eikä kukaan ole vain yhdessä roolissa. Standpoint-teoriaa soveltaen voi tällöin esittää, että jokaisella on oma asema ja mahdollinen näkökulma talouteen perustuen siihen, miten he tekevät työtä ja kuluttavat yhteiskunnassa.

Koska talous vaikuttaa jokaisen elämään eri tavoin niin työn, käytettävissä olevien tulojen ja omaisuuden (tai niiden puutteen) sekä henkilö- tai ryhmäkohtaisten erityistarpeiden kautta, ei talouden valtasuhteita voi ymmärtää pelkästään työntekijä-työnostaja-jaon kautta. Ihmisillä on taloudessa hyvin erilaisia asemia, ja enemmistö ihmisistä, erityisesti globaalisti kuin myös Suomessa, ei kuulu omistavaan luokkaan. Se, millaisella työnjaolla tuotetaan ja millaisia palveluita, tavaroita sekä muuta tuotantoa, vaikuttaa jokaisen meistä elämään mutta eri tavoin, kun täytämme erilaiset tarpeemme ja halumme markkinoilta (sekä muilla tavoilla) hankituilla asioilla. Standpoint-teorian käsitteitä käyttäen voi ajatella, että meillä kaikilla on yhteiskunnallinen asema, jonka kautta meillä on paikallista tietoa valtasuhteiden verkossa. Toisille meistä eriarvoisuus näkyy ensisijaisesti rahan puutteena, toisille taas myös muina sarron muotoina, jotka kytkeytyvät toisiinsa. Mikään asema itsessään ei vielä anna kenellekään tiedollista auktoriteettia talouden järjestämisen kysymyksistä, mutta asemassa eläminen, kommunikoiminen, tietoisuuden herättäminen ja politiikan tekeminen mahdollistavat näkökulman, josta käsin etsiä vastauksia esimerkiksi kysymyksiin erilaisista tarpeista, halusta ja resursseista sekä niiden parhaasta järjestämisestä.

Kaikilla ihmisryhmillä on siis omanlaisensa asema ja sitä kautta mahdollisuus uniikkiin näkökulmaan yhteiskunnan työn, tuotannon, jakamisen ja talouden kysymyksistä. Kun kaikista näistä näkökulmista tuotetaan tietoa, voimme luoda kattavamman suunnitelman ja yhteenedon yhteiskunnan tarpeista, halusta, toiveista ja mahdollisuuksista. Tällaisessa järjestelmässä pääsemme lähemmäs tietoa talouden parhaasta järjestämisen tavasta kuin sellaisessa systeemissä, jossa tietoa ja päätöksiä tuottavat vain ne, joilla on päätösvaltaa niillä talouden kentillä, joilla määritetään yhteiskunnan tuotanto ja työnjako.

Argumenttia voi lähestyä myös perinteisemmän tieteen kautta, jos on sitä mieltä, ettei standpoint-teoriaa voi suoraan soveltaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Tällöin kyse on ensisijaisesti tutkimuskysymysten valinnasta. Jos kysymme esimerkiksi tällaisia kysymyksiä: ”Millaisia tarpeita ja haluja yhteiskunnassa on?” ”Miten täytämme ne kaikista tehokkaimmin?” ”Millaisia ongelmia nykyisessä varallisuuden jaossa on ja miten ne voisi korjata?” Ja pohjimmiltaan; ”millaisessa yhteiskunnassa ja työn ja talouden jaossa haluamme elää?” ja pyrimme pääsemään mahdollisimman demokraattiseen asetelmaan paikallisten tietojen ja eletyn elämän kokemuksen kokonaisuudessa, voimme standpoint-teorian argumentin mukaan saada parhaimman ja objektiivisimman tiedon siitä, millainen yhteiskunnan taloudellinen kokonaisuus on. Vastaus ei perustuisi pelkästään numeroihin ja talouslukuihin kuten bruttokansantuotteen, vaan siihen, miten voimme täyttää ihmisten tarpeet kaikista parhaiten. Kysymys koskisikin talouden demokratisoimista: miksemme toteuttaisi yhteiskunnallista jakoa samoin poistamalla tiedon ja päätöksenteon välivaiheen? Kun meillä olisi oikea tieto siitä, miten tuottaa tarpeet ja halut parhaiten ja kattavimmin, olisi mahdollista suunnitella ja päättää taloudesta sen perusteella,

että se ylläpitäisi näiden tuotannon lisäksi muita hyveitä, kuten luonnon ja ympäristön säilymistä elinkelpoisena tai maksimaalisen mahdollisen vapauden takaamista ihmisille.

Tällä hetkellä talouden päättävävalta on päälinjoiltaan aivan muualla kuin demokraattisen vallan piirissä. Talouden päätöksenteko on hajautettu sen luokan sisälle, joka omistaa suuria osia yrityksistä. Tämä sama luokka on ilmiselvästi kapitalismin suurin hyötyjä, joka marxilaisittain riistää työntekijöitä maksaessaan heille vähemmän palkkaa kuin mikä heidän työnsä tuotoksen arvo on. Talouden päättäjät, pääoman omistajat, ovat valtasuhteiden hyötyjävähemmistö, jolla ei standpoint-teorian argumentin mukaan ole yhtään sen suurempaa tiedollista auktoriteettia tehdä (luokkana) koko yhteiskunnan tuotantoa koskevia päätöksiä kuin mitä Donna Harawayn tekstin ”jumaltempun” tekeillä miesakateemikoilla työhuoneissaan. Heillä ei ole eikä ole edes mahdollista olla samantilaista tietoa taloudesta kuin mitä kaikki ne vallanjaon vähemmistöt (tai omistukseton enemmistö) voivat saavuttaa kaikkien niiden lukemattomien näkökulmien kautta, joita omistuksen ja valtasuhteiden verkoissa muodostuu. Talouden päätöksentekijät yritysten hallituksista poliitikkoihin ja suuriin osakkeenomistajiin ovat yhteiskunnassa vallassa, erityisesti tässä suhteessa mutta lähtökohtaisesti myös muissa suhteissa, ja heillä on vain asemaansa rajoittunut näkökulma talouteen kokonaisuutena.

Yksinkertaistettuna argumenttini toimii näin:

Ihmiset tietävät paremmin omista elämistään kuin muut, ja järjestäytymällä ja opiskelulla he tietävät parhaiten, miten yhteiskunnassa heidän asemassaan eletään.

Yksittäisten tutkimusten on mahdoton tavoittaa kokonaisuutta jossain tietyssä asemassa elämisestä verrattuna siinä eläviin.

Niiden, jotka tietävät parhaiten, kannattaa olla päättämässä asioista.

- Parhaan tiedon yhteiskunnallisesta suhteesta saa omassa elämässä koetuista näkökulmista.
- Parhaan tiedon yhteiskunnan kokonaisuudesta saa tällaisten tietojen ja tutkimusten kokonaisuudesta, jossa pyritään ottamaan kaikki näkökulmat huomioon eikä yhtäkään niistä pidetä ylivertaisena.
- Parhaan tiedon talouden kokonaistarpeista ja -resursseista saa samalla tavalla.
- Talous on paras järjestää siten, että kaikki eri näkökulmat ovat päättämässä siitä.
- Talous pitäisi demokratisoida kokonaisuudessaan yhteisomistuksen ja yhteisen päätösvallan alaisuuteen.

5

Miksi juuri suunniteltu talous?

5.1 SUUNNITTELU = DEMOKRATISOINTI?

Talouden suunnittelu usein hylätään ajatuksena suoraan, mikä johtuu erityisesti 1900-luvun poliittisesta historiasta ja erilaisten reaaliosialististen maiden ja yhteiskuntajärjestelmien epäonnistumisista. Sosialististen maiden koetut ja toteutuneet sarron muodot ja epäoikeudenmukaisuudet ovat niin suuria, että usein talous, josta päätettäisiin yhdessä, heitetään suoraan ulos mahdollisten järjestelmien joukosta. Mielestäni on kuitenkin perusteltua lähteä etsimään sellaista demokraattisen talouden muotoa, joka ottaisi huomioon kaikkien tarpeet ja halut ja päättäisi niistä yhdessä, moderneista demokraattisesti suunnitellun talouden teorioista. Käsittelen tässä raportissa pääosin sellaisia demokraattisen talouden malleja, joissa talous on jollain tavalla demokraattisesti suunniteltu. Muitakin kantoja kuitenkin on. Esimerkiksi Pelle Dragsted (2023) argumentoi demokraattisen talouden olevan sosialistinen, mutta ei samalla tavalla suunniteltu.

Lähden pohtimaan talouden suunnittelua ensisijaisesti demokratian ja demokraattisuuden näkökulmista. On selvää, että yksityis-

omistukseen perustuva talousmalli aiheuttaa massiivisia eriarvoisuuksia läpi maailman, ja sen lisäksi lyhytnäköinen voitontavoittelu on johtanut meidät ilmastokriisiin aikaan. Jotta taloutta voisi pitää demokraattisena ja nykyisen tuotantomuodon aiheuttamat ongelmat korjata ja lopettaa, täytyisi lähtökohtaisesti kaikesta päättää demokraattisesti.

Talouden suunnittelu on monesti niin vasemmistolaisille kuin kaikille muillekin kirokana erityisesti 1900-luvun reaaliosialististen valtioiden epäonnistumisten takia. Suunnittelua ei kuitenkaan sanana pidä pelätä, sillä se tarkoittaa vain pitkäjänteistä yhteistä päätöksentekoa taloudesta. Jos taloudesta halutaan päättää demokraattisesti, on myös haluttava suunnitella se demokraattisesti. Taloutta voidaan suunnitella joko makrotasolla koko yhteiskunnassa tai pienemmällä tasolla osuuskunnissa, neuvostoissa, työpaikoilla, pienissä maantieteellisissä yksiköissä tai muissa vastaavissa tuottajien ja kuluttajien yhteenliittymissä.

5.2 TALOUS ON JO SUUNNITeltu

Kapitalismi useimmiten yhdistetään markkinatalouteen, ja erityisesti kylmän sodan aikaisen lännen kapitalismin ja idän valtiotaloisuuden vastakkainasettelun jäljiltä kapitalismia ja suunniteltua taloutta pidetään toisinaan toistensa vastakohtina. Tällöin vaikkapa pohjoismainen sosiaalidemokratia voisi asettua johonkin näiden väliin. Esimerkiksi Pelle Dragsted (2023, 31–33) on sitä mieltä, etteivät yhteiskunnat ole yksinkertaisesti kapitalistisia tai sosialistisia, vaan ne ovat aina enemmän tai vähemmän molempia. Pohjoismaisessa järjestelmässä julkinen terveydenhuolto ja koulutus ovat (lähes) maksuttomia ja julkisen sektorin kontrolloimia ja suunniteltuja. Ne ovat suunnitellun talouden sektoreita talousjärjestelmässä, joka pääosin toimii kapitalistisesti ja markkinataloudessa. Sen lisäksi Dragstedin (2023, 209) mukaan sellaiset kapitalistisen kehityksen menestykset kuin Etelä-Korea, Taiwan ja Singapore ovat saavuttaneet kehityksensä laajasti valtiojohtoisilla investoinneilla. Suunnitelmatalous on siis jo laajasti läsnä nykykapitalismissa.

Leigh Phillips ja Michal Rozworski kirjoittavat kirjassaan *The People's Republic of Walmart* (2019) siitä, miten nykykapitalismissa jo kaikista suurimmat ja parhaiten menestyvät yritykset ovat keskusjohtoisesti suunniteltuja. Jo otsikosta löytyvä Walmart on yksi heidän esimerkkinsä keskusjohtoisesta yrityksestä, jonka toimintaa ja suurta markkinaosuutta selittää erityisesti tehokas, algoritmeihin ja dataan perustuva suunnitelmatalous. Esimerkiksi toisella teknologisen kehityksen huipulla kulkevalla suuryrityksellä, Amazonilla, päätöksiä ohjaava data ei perustu pelkästään hintaan ja kauppaan, vaan myös käyttäjien nettisivulla liikkumiseen (Schlichter 2024, 20). Walmartin ja Amazonin kaltaiset omia markkinoitaan hallitsevat jättiyritykset, joiden

liikevaihto on Ruotsin bruttokansantuotteen kokoinen, ovat jo luoneet sellaiset teknologiat ja tuotanto- sekä logistiikkaketjut, joilla olisi mahdollista toteuttaa makrotasoinen, demokraattisesti suunniteltu talous.

Vastakkainasettelu suunnitellun ja markkinoilla kilpaillun tuotoksen välillä ja järjestelmien tehokkuuksien vertailu jatkuu silti. Yleinen vasta-argumentti julkisesti tuotetuille palveluille tai muille tuotoksille on se, että yksityiset yritykset tuottaisivat ne tehokkaammin. Jos näin on, se ei johdu siitä, että julkinen sektori on suunniteltu. Suuryritykset ovat nimittäin pitkälti keskusjohtoisia suunnitelmatalouksia, joissa omistajien nimittämä hallitus ja johto suunnittelevat ja tekevät päätökset. Yksityisellä sektorilla tiedetään, että suunnitelmatalous on yleensä tehokain tapa järjestää yritys. Kilpailu tapahtuu yritysten välillä, ja ne pyrkivät tehokkaalla suunnitelmallisuudella vastaamaan markkinoiden tarpeisiin. Christoph Sorgin (2025, 187) mukaan ”[s]uunnittelu on sisäänrakennettua kapitalismissa. Suunnittelu ei ole erityisen demokraattista tai tarpeita täyttävää, vaan pikemminkin sitä hallitsee usein järjetön voitontavoittelu”. Yritykset tekevät yksilöllisiä päätöksiään itse, ja ne kilpailevat toistensa kanssa. Tämä yritystasolla tapahtuva suunnittelu johtaa epävarmuuteen ja kriiseihin. (Sorg 2025, 187–188) Parhaiten siinä onnistuvat menestyvät, ja toiset kaatuvat.

Rabea Berfelde ja Philipp Möller (2025) laajentavat ajatusta kapitalistisesta suunnittelusta pelkästään yritysten sisäisestä toiminnasta sen ulkopuolelle. Heille muun muassa kodin ja asumisen tarjoaminen on kapitalistisen valtion suunnittelua, joka varmistaa, että yhteiskunnassa on tarvittavat olosuhteet kapitalistiselle tuotantomuodolle. On välttämättömyys, että valtio tarjoaa mahdollisuuden ihmisille uusintaa työvoimaansa joko itse rakentamallaan ja hallinnoimillaan tai

tuilla, verohelpotuksilla tai kaavoituksella epäsuorasti tukemillaan asunnoilla. Kodeissa ihmiset syövät, nukkuvat ja luovat uuden sukupolven työvoimaa yrityksille. Asuntorakentaminen tai -kaavoittaminen on yksi valtion tapa suunnitella, minne väestö ja työvoima päätyvät, ja sen avulla esimerkiksi työväestön on mahdollista muuttaa kaupunkiin teollisuustyövoimaksi.

Berfelde ja Möller kirjoittavat Antonio Negriä lainaten yritysten suunnittelevan taloutta sisällään kasvattaakseen työn tuottavuutta. ”Tehtaan” ulkopuolella taas valtio on kapitalistinen suunnittelija, joka kontrolloi ja mahdollistaa uusintavan työn ja työvoiman saamisen työpaikoille. Heille on selvää, että kapitalismi perustuu taloudelliseen suunnitteluun, mutta se ei rajoitu vain yritysten sisäiseen toimintaan. Koko talousjärjestelmä perustuu sille, että valtiot mahdollistavat työvoiman työpaikoille ja sitä kautta niin tukevat kapitalisteja kuin suunnittelevat yhteiskunnan kehitystä. (Berfelde & Möller 2025, 171–172.) Myös Sorg kirjoittaa siitä, miten kapitalismissa talouden suunnittelu on jaettu yksityisen ja julkisen sektorin välillä. Julkinen suunnittelu tekee kapitalismin mahdolliseksi ja ylläpitää sitä: ilman suunnittelua markkinoiden epävarmuus ja kaaos kaataisivat talouden. Julkinen sektori tekee tutkimustyötä, jotta yritykset voivat luoda voittoja kasvattavia innovaatioita. Suuri osa niistä innovaatioista – informaativerkoista tietokoneisiin – , jotka nyt ovat välttämättömiä talouden toiminnalle, on syntynyt erityisesti armeijan käyttöön tehdystä tutkimuksesta. Tämän lisäksi julkinen sektori tarjoaa tuotannon käyttöön infrastruktuurin, esimerkiksi julkisen liikenteen ja teiden ylläpidon, jotta työvoima pääsee työpaikoilleen. (Sorg 2025, 187–188.)

Kapitalismissa talous on siis jo suunniteltu. Ongelma on kuitenkin se, että pääosin suunnittelua toteuttaa yritysten johto eikä demo-

kraattinen valta. Talouden demokratisoinnin on siis tarkoitettava tämän suunnittelu- ja päätäntävällän demokratisointia.

5.3 TALOUDEN SUUNNITTELU OIKEUDENMUKAISESTI

Koska talous on kapitalismissa pitkälti keskusjohtoisesti suunniteltu, voidaan olla varmoja, että tuotantoketjut, logistiikka ja ylijajainen yhteistyö on mahdollista toteuttaa keskus-suunnitellusti. Ongelma kapitalistisessa suunnittelussa on kaksiosainen. Ensimmäinen ongelma on sen epädemokraattisuus. Toinen ongelma taas on se, etteivät suunnittelua motivoi esimerkiksi inhimillinen hyvä tai tasa-arvoinen yhteiskunta, vaan omistajien saama tuotto. Nämä ongelmat ovat vain saman kapitalistisen kolikon kaksi eri puolta, jotka molemmat osoittavat, etteivät taloutta pyörittä tasa-arvoisuudesta ja demokratiasta vaan pääomansa kasvattamisesta hyötyvät voimat.

Ratkaisu tähän on selvä. Argumentoin sen puolesta, että itseasiassa demokraattinen talous on ainoa mahdollinen tapa järjestää yhteiskunta oikeudenmukaisesti ja tasa-arvoisesti niin pienemmällä kuin suuremmallakin skaalalla. Talous täytyy ottaa demokraattisen päätöksenteon piiriin, minkä jälkeen on päätettävä poliittisesti, millaiset raamit sille luodaan ja miten asiat halutaan toteuttaa. Talous on jo suunniteltu, meidän täytyy vain ottaa suunnittelu omiin käsiimme ja valjastaa se täyttämään kaikkien tarpeet ja halut vähemmistön pankkitilien sijaan. Kuten Groos ja Sorg (2025b, 6) kirjoittavat: ”demokraattinen suunnittelu mahdollistaa ekologista kestävyyttä, sosiaalista lisääntymistä, julkisia hyödykkeitä ja alueellista tasa-arvoa arvostavat harkitut päätökset”.

Demokraattisuus on toimiville suunnitelluille talouksille välttämätöntä. Vain demokraattisella päätöksenteolla taloudesta voimme välttää keskusjohtoisten suunnitelmatalouksien vallan siitä, mitä ja miten tuotetaan niin suuryritysten kuin valtioiden tasolla. Argumentoin aiemmin standpoint-teorian kautta, että tuomalla talouden kokonaisuutena demokraattisen päätöksenteon alaisuuteen, saamme parempaa tietoa taloudesta niin mik-

ro- kuin makrotasolla, niin yksilöiden kuin kokonaisuuksien tasolla. Suunniteltu talous voi parantaa ihmisten elämää niin planetaaristen kuin muiden oikeudenmukaisten vaatimusten mukaisesti vain silloin, kun talous on oikeasti demokraattinen. Tämä ei voi toteutua, jos talouden päätökset tehdään joko yritysten johtokunnissa tai epädemokraattisten valtioiden kabineteissa.

6

Demokraattisen talouden malleja

Niin historiasta kuin teoriastakin löytyy monta erilaista mallia sille, miltä yhdessä päätetty ja kontrolloitu talous voisi näyttää. Sosialismin historia on sen lisäksi täynnä yhteiskuntamalleja, jotka ovat nimellisesti ja virallisesti olleet demokraattisia, mutta todellisuudessa eliitin johtamia keskusjohtoisia suunnitelmatalouksia. En aio käsitellä tällaisia mahdollisia järjestelmiä ollenkaan, ja teen selkeän eron keskusjohtoiseen, epädemokraattisen eliitin kontrolloimaan yhteiskuntajärjestelmään. Kuten Evgeny Morozov kirjoittaa: ”Kylmän sodan ideologinen perintö, jossa valinta oli keskus-suunnittelun ja hintajärjestelmän välillä, on kätkenyt muiden yhteiskunnan järjestämisen tapojen olemassaolon. Tietotekniikan vapauttava mahdollisuus on löytää uudelleen nämä vaihtoehdot rikastuttaen niitä ja paljastaen samalla hallitsevan yhteiskunnan järjestämisen tavan – kapitalistisen kilpailun – näkyvämmän ja korkean hinnan” (Morozov 2019, 67). Talous voisi siis olla niin ei-kapitalistista kuin ei-keskusjohdettua ja silti tehokkaasti ylläpitää ihmisarvoista elämää.

Esitin tämän raportin aikaisemmassa osiossa standpoint-teorian argumentteja soveltamalla, että talouden demokratisoinnilla on muiden etujen lisäksi myös tiedollinen etu. Tämä

etu häviää, jos talous on yhteisen päätöksenteon sijaan jonkin eliitin käsissä, oli kyseessä sitten politbyroo tai suuryritysten johtokunnat. Esittelen tässä luvussa ensin kolme erilaista ja eri tavalla vakuuttavaa mallia siitä, miltä demokraattinen talous voisi näyttää. Ensin esittelen pääosin Michael Albertin ja Robin Hahnelin tunnetuksi tuoman pareconmallin (*participatory economy / osallisuustalous*). Pääasiallisina lähteinä käytän Albertin kirjaa *Parecon* (2004) sekä Hahnelin kirjaa *Democratic Economic Planning* (2021). Pareconin hajaute- tun päätöksenteon ja suunnittelun mallista siirryn käsittelemään siitä eroavaa, mutta edelleen täysin nykyjärjestelmästä poikkeavaa enemmän keskitettyä demokraattista teknologista suunnitelmataloutta. Ensisijaisina lähteinä tälle mallille käytän W. Paul Cockshottin ja Allin Cottrellin kirjaa *Uusi sosialismi* (2012) sekä Daniel E. Sarosin kirjaa *Information Technology and Socialist Construction* (2014). Näistä kahdesta kokonaisvaltaisen yhteiskunnallisen muutoksen vaativista malleista siirryn esittelemään Pelle Dragstedin kirjaan *Pohjoismainen sosialismi* (2023) esittelemää mallia demokraattisesta sosialismista, jossa nykyjärjestelmän sisällä laajennetaan vähitellen yhteiskunnan sosialistisia osia ja viedään valtaa pois yksityisomistukselta ja

pääomalta, kuitenkin kaatamatta nykyjärjestelmää kokonaan. Näiden kolmen mallin esittelyn jälkeen erittelen heidän kirjoitensa sekä muiden kirjoittajien näkemysten pohjalta erilaisia spesifejä kysymyksiä teknologian potentiaaleista tulonjakoon, tuotettujen hyödykkeiden jakoon ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

6.1 PARECON

Parecon on talousjärjestelmä, joka perustuu ajatukseen ihmisten vaikutusvallasta asioihin, jotka heihin vaikuttavat. Parecon nojaa demokraattiseen ja antiautoritäärisen päättämälliin, jossa valtaa ei pyritä jakamaan vain tasaisesti kaikille, vaan suhteessa siihen, miten asiat kuhunkin vaikuttavat. Pareconin ajatuksen mukaan minulla ei pitäisi olla mitään vaikutusvaltaa siihen, miten sadan kilometrin päässä ihmiset maalaavat talonsa, mutta minun pitää voida vaikuttaa siihen, millaista ruokaa syön tai että ympäristöni säilyy mahdollisimman puhtaana. Pareconin tausta löytyy anarkistisesti suuntautuneesta ajattelusta, ja sitä voikin pitää yhtenä tapana mallintaa talousjärjestelmää anarkistisiin ideoihin pohjautuvassa yhteiskunnassa.

Parecon tarkoittaa Robin Hahnelille (2021) sellaista järjestelmää, jossa ihmiset pystyvät yhdessä ja demokraattisesti hallinnoimaan taloutta. Michael Albert (2004, 21) kirjoittaa pareconin arvopohjan koostuvan tasavertaisuudesta, solidaarisuudesta, moniarvoisuudesta, omaehtoisuudesta ja ekologisesta tasapainosta. Demokraattinen hallinto edellyttää kaiken tuotantoon tarvittavan yhteisomistusta resursseista maahan ja välineisiin. Yhteisomistus ei tarkoita valtio-omisteisuutta, vaan sitä, että kaikki on ”yhteismaata” (*commons*) jota hallinnoidaan ja käytetään yhdessä (Hahnel 2021, 99). Hahnel selittää asian näin:

”Tuottavat yhteismaat kuuluvat kaikille ja eivät kellekään. Ne eivät kuulu kenellekään enempää kuin yhdellekään toiselle. Yksilöt omistavat henkilökohtaista omaisuutta, mutta kaikki vaadittava elämäntapamme tuottamiseen omistetaan osallisuustaloudessa yhdessä” (Hahnel 2021, 101). Yhteismaita ei siis hallinnoi tai omista perinteisesti ajateltu valtio, vaan yhteiskunta muodostuu työpaikkojen ja naapurustojen kuluttajien neuvostoista ja niiden muodostamista liitoista.

Työ järjestetään työpaikkojen neuvostoissa, joissa työntekijät päättävät yhdessä. Tieto siitä, mitä ihmiset tarvitsevat, on peräisin taas naapurustojen kuluttajien neuvostoista ja niiden muodostamista laajemman skaalan elimistä, jotka määrittelevät yhdessä yhteiskunnan tarpeet ruisleivästä puolustusteollisuuteen ja viemärointiin. Hahnelin mukaan työpaikkojen neuvostoihin kuuluvat vain kaikki kunkin työpaikan työntekijät ja naapurustojen neuvostoihin taas kaikki monimuotoiset kotitaloudet. Vaikka kaikki eivät ole työntekijöitä, kaikki ovat kuluttajia, ja näin voi ajatella kotitalouksien neuvostojen koskevan jokaista yhteiskunnassa elävää. (Hahnel 2021, 88–90.)

Hahnelille demokraattisuus ja ihmisten ja toimijoiden autonomia on hyvin tärkeää, ja parecon perustuukin ehkä pohjimmaisena arvonaan kaiken demokraattisuuteen. Talouden demokraattisuus ei tarkoita hänelle sitä, että kaikilla olisi sataprosenttinen vapaus omaan toimintaansa tai sitä, että kaikilla olisi yhtäläinen valta kaikkiin päätettäviin asioihin. Koska suurin osa talouden päätöksistä vaikuttaa eri ihmisiin eri tavalla, Hahnel ja Albert argumentoivat parhaan tavan demokratisoida talous ja parecon-järjestelmän peruspilarin olevan se, että päätöksentekoon osallistuvat ne ihmiset, joihin päätökset vaikuttavat siinä suhteessa, miten ne heihin vaikuttavat. (Hahnel 2021, 15, Albert 2004, 22.) Tämä ei tarkoita yleisellä äänestyksellä päättämistä tuotannosta, vaan

paikallisempaa kuluttajien ja tuottajien valtaa omasta kulutuksestaan ja työstään.

Parecon-järjestelmässä ihmisten ja yhteisöjen tarpeet ja halut määritellään niille parhaiten sopivalla tasolla. Lastenhoidon ja suoja-ten rakennuksen kaltaisista paikallisista asioista päätetään joko naapuruston, kylän tai kaupungin tasolla, eikä päätöksiä niistä viedä kansalliselle tai jopa globaalille tasolle. Toisaalta naapurustojen neuvostojen ei tarvitse vaivata päätään aktiivisesti sillä, miten maanpuolustus järjestetään, vaan ne lähettävät vain delegaatteja korkeamman tason päätöselimiin. (Hahnel 2021, 91.) Tuotantopuolella taas työpaikkojen neuvostot ehdottavat muille neuvostoille, millaisia resursseja ne tarvitsevat ja mitä näillä resursseilla tuotettaisiin. Neuvostot voivat ehdottaa erilaisia tarpeita, esimerkiksi jo jalostettuja resursseja (vaikka pa teräs tai autot) tai raakoja luonnonvaroja. Lisäksi ehdotuksissa huomioidaan tuotannon muut vaikutukset, ensisijaisesti päästöt niin paikallisella kuin laajemmalla tasolla (Hahnel 2021, 139–140). Michael Albert mainitsee lisäksi, että teknologiaa hyödyntämällä suunnitteluprosessia ja ehdotuksia ei tarvitse tehdä joka vuosi (tai suunnittelusykli) alusta loppuun uudestaan. Alun hankaluuksien jälkeen tietoa edellisen syklin kulutuksesta ja tuotannosta on niin laajalti ja talouden suuret linjat asuntojen, ruoan ja julkisten palveluiden tarpeista pitkälti selvillä, että päätösprosessi voi olla hyvinkin pikkutarkkaa tai pienistä asioista keskustelua. (Albert 2004, 167.)

Prosessissa päästöt lasketaan tuotantoprosessin kustannuksiksi avoimesti, eikä niitä ulkoisteta tai jätetä huomiotta. Päästöjä ei kuitenkaan voi jättää vain tuottajien omaan valvontaan, ja yhteiskunnan ympäristöstävällisyyden valvomiseen on edelleen tarpeellista olla oma elimensä (Hahnel 2021, 144–145). Hahnelin mukaan tällainen järjestelmä pitää huolen siitä, että resursseja käytetään tehok-

kaasti ja järkevästi vastaamaan yhteiskunnan tarpeita, sillä jos neuvosto tekee kohtuuttoman tai huonon ehdotuksen, muut voivat vain olla hyväksymättä sitä. Tällainen mekanismi tuottaa tilanteen, jossa tuotantopuolella ei ole relevanttia syytä valehdella tarpeistaan tai kyvyistään (kuten joissakin epäonnistuneissa suunnitelmatalouksissa) tai tuottaa turhuuksia tehottomasti kuluttamalla resursseja, kuten luonnonvaroja, kohtuuttoman paljon luodakseen varallisuutta vähemmistöille (kuten kapitalismissa). (Hahnel 2021, 132.) Hahnelin hahmottelemassa parecon-järjestelmässä ehdotuksia tehdään ja neuvotteluja käydään, kunnes on saatu luotua suunnitelma, jossa kaikki yhteiskunnan tarpeet täytetään tehokkaasti. Tämän prosessin kulkua edesauttaa, mahdollistaa ja koordinoi ”iteroinnin fasilitaatiolautakunta” (*iteration facilitation board*), joka tekee ehdotuksia. Sillä ei kuitenkaan ole päätösvaltaa, vaan lopullinen suunnitelma tehdään neuvostojen kesken. Parecon on sataprosenttisesti horisontaalisesti järjestetty, ja Hahnel (2021, 158) painottaa sitä, että lautakunta ei ole kiertoilmaisuus keskustuunnittelijalle.

Ihmisillä, kotitalouksilla ja niiden muodostamilla neuvostoilla ei ole järjestelmässä loputonta kassaa tilata tuotteita ja palveluita, vaan niiden ”ostovoima” perustuu niiden työntekijöiden tekemään työhön ja sen päälle mahdollisesti verontapaisina maksuina kerättyihin tulonsiirtoihin esimerkiksi niille, jotka eivät tee työtä (Hahnel 2021, 94). Hahnelin mukaan (2021, 121–122) poliittisen prosessin kautta voidaan määritellä, miten ostovoimaa jaetaan työtä tekemättömille ja miten esimerkiksi lasten, eläkeläisten ja työkyvyttömien elintaso järjestetään. Hänen mielestään olisi toteutettava myös perustulon kaltainen tukimalli. Pareconin ihanteessa tulot jaetaan sekä uhrauksen (esimerkiksi tehty työ) että tarpeen perusteella, jolloin enemmästä työstä palkitaan mutta ketään ei myöskään jätetä

tyhjän päälle (Hahnel 2021, 123). Järjestelmä mahdollistaa sen, että työntekijöillä on insentiivi tehdä enemmän töitä kuluttaakseen myös enemmän, ja toisaalta sen, ettei kukaan kuluta suhteettomasti enemmän kuin muut.

Standpoint-teoriaan perustuvan argumentin kautta Pareconia voi pitää hyvinkin demokraattisena. Argumentoin tämän raportin ensimmäisessä osiossa sen puolesta, että talouden demokraattisessa päätöksenteossa saavuttaisimme nykyjärjestelmää paremman tiedon tason. Pareconin ideaali siitä, että jokainen pääsee vaikuttamaan itseään koskeviin ja itseensä vaikuttaviin päätöksiin, mahdollistaisi väitteeni mukaisen yhteiskunnan toteutumisen. Väitän, että päätöksenteko, jossa ihmiset pystyisivät kommunikoimaan omista tarpeistaan ja haluistaan, järjestäisi tuotannon tehokkaammin ja oikeudenmukaisemmin - erityisesti silloin, kun ihmiset ovat myös järjestäytyneet tarpeidensa ympärille ja opiskelleet niitä. Parecon täyttää tämän ideaalin luultavasti esittelemistäni yhteiskuntamalleista parhaiten. Tämä ei yllätä, sillä Parecon nojaakin ensisijaisesti muiden hyveiden sijaan demokraattisuuteen. Pareconin mahdolliset ongelmat ja kritiikin kohteet ovatkin pitkälti muualla kuin sen demokraattisuuden ideaalissa.

6.2 KYBERSOSIALISMI

Eräät kirjoittajat argumentoivat, että pareconin anarkistisen ja kokonaan yhteiskunnan rakenteen uusiksi laittavan mallin lisäksi sosialismi voisi nykypäivänä perustua myös valtioon ja äänestämiseen. Sosialismi on usein toteutuessaan ollut hyvin antidemokraattista, tehotonta ja sortavaa, ja siksi sosialistinen käytäntö täytyy uudistaa. W. Paul Cockshott ja Allin Cottrell esittelevät teoksessaan *Uusi sosialismi* (2012) vaihtoehdoisen kybersosialistisen

yhteiskuntamallin, jonka ”perustana tulee olla radikaali demokratia ja tehokas suunnittelu” (2012, 17). Heidän yhteiskuntaehdotuksensa taustalla ovat ensisijaisesti ideaalit oikeudenmukaisesta tulonjaosta sekä demokraattisesta päätöksenteosta. Oikeudenmukainen tulonjako tarkoittaa sitä, että palkkaa maksetaan tehdystä työstä, valuuttana tehdyt työtunnit. Cockshott ja Cottrell puolustavat suoraa demokratiaa, jossa suoralla äänestyksellä päätetään yhteiskunnan budjettien ja niiden sisäisen jakautumisen kaltaisista asioista. Koska heidän mallissaan tuotanto on yhteiskunnan omistuksessa, lopulta tämä tarkoittaa sitä, että demokraattisella äänestyksellä päätetään se, mitä tuotetaan.

Cockshottin ja Cottrellin mukaan teknologia ja tietokoneiden laskentateho ovat sillä tasolla (olivat jo 1990-luvulla, puhumattakaan nykyajasta), että koko yhteiskunnan talous voidaan suunnitella demokraattisesti päätettyjen parametrien mukaan. Ihmiset pystyvät tällöin teknologiaa käyttämällä kommunikoimaan tehokkaasti tarpeensa ja työmahdollisuutensa, jolloin niiden summasta lasketaan mahdollisia kokonaisuuksia. Ihmisillä on luonnollisesti yksilöllisiä preferenssejä siitä, mihin he haluavat käyttää valuuttansa. Siksi Cockshott ja Cottrell argumentoivat sen puolesta, että suuri osa hyödykkeistä jaetaan markkinoilla, lähtökohtaisesti tuotantokustannuksia vastaavalla hinnalla. Tämän lisäksi valtio voi kerätä veroa, jolla se tarjoaa maksutta yhdessä valitut palvelut, kuten koulutuksen, turvallisuuden tai terveydenhuollon. Työtunnit eivät ole heille kuitenkaan perinteinen kierto palaava valuutta, vaan niillä lunastettaessa tuotteita markkinoilta ne häviävät. Rahaa eikä pääomaa ei ole, vaan valtio omistaa tuotannon. Tällöin ei voi myöskään kerätä sellaista omaisuutta, että voisi riistää muita.

Koska heidän visioimassaan järjestelmässä tuotanto ja yhteiskunta järjestettäisiin suu-

rimmilta osin valtion kautta, on ymmärrettävää, että kritiikkiä herää mahdollisuuksista joutua 1900-luvun reaalisozialististen yhteiskuntajärjestelmien kaltaisiin tilanteisiin. Cockshott ja Cottrell haluavat ankarasti välttää tämän, ja heille demokraattinen päätöksenteko on ensisijaista. Päätöksenteko niin tuotannosta kuin muista poliittisista kysymyksistä suoran demokratian keinoin mahdollistaa sen, ettei valta keskity harvojen käsiin kuten kapitalismissa tai keskusjohtoisessa suunnitelmataloudessa. Heidän mukaansa koko yhteiskuntaa koskeva demokraattinen päätöksenteko ”ei ole ylellisyyttä, jonka toteuttamista voidaan lykätä” (Cockshott & Cottrell 2012, 17). Kirjoittajat kannattavat muiden hallintomuotojen sijaan suoraa demokratiaa, jossa voitaisiin äänestää suoraan siitä, kuinka suuri osa yhteiskunnan budjetista käytetään johonkin tiettyyn asiaan. Poliittinen keskustelu ja päätöksenteko voisivat tällöin koskea esimerkiksi sitä, kuinka suuri osa verona kerätyistä varoista käytettäisiin terveydenhuoltoon, koulutukseen tai turvallisuuteen ja mitä tämä käytännössä tarkoittaisi.

Tämän lisäksi demokratian mandaatilla voisi toimia spesifien kysymysten neuvostoja, jotka esimerkiksi heille myönnetyn budjetin ja muun päätöksenteon perusteella hallinnoisivat vaikkapa tieverkostoa tai sairaaloita, mutta olisivat demokraattisessa kontrollissa. (Cockshott ja Cottrell 2012, 268.) Cockshottin ja Cottrellin mielestä ”kaikki kapitalistiset valtiot ovat plutokraattisia oligarkioita” (Cockshott ja Cottrell 2012, 259). Tällä tarkoitetaan sitä, että kapitalismissa valta kerääntyy niille harvoille, joilla on varallisuutta. Vastaavia ongelmia ilmenee myös parlamentaarisisissa demokratioissa, ja Cockshott ja Cottrell pitävätkin parlamenttia ja ammattipoliitikkoja oligarkian osana ja demokratian vastakohtana (Cockshott ja Cottrell 2012, 261). Cockshottin ja Cottrellin ideaalina ja yhteiskunnallisena välttämättömyytenä on siis demokraattisuus,

jossa talous ja kaikki valtion tasolla tapahtuva toiminta demokratisoidaan yhdessä suoraan päätettäväksi.

Uuden sosialismin hahmottelemassa järjestelmässä tärkeänä osana demokratian lisäksi on teknologinen mekanismi, jolla taloutta suunnitellaan ja järjestetään. Cockshott ja Cottrell uskovat sen, yhdistettynä demokraattisuuteen, olevan nykyistä tehokkaampi ja vakaampi tapa talouden järjestämiseen. Heidän (Cockshott ja Cottrell 2012, 103) mukaansa ”on hyviä syitä uskoa, että tulokset ovat parempia kapitalistisiin markkinoihin verrattuna”, kun prosessi on keskusteleva, tiedettä ja teknologiaa hyödyntävä ja demokraattinen. Sosialistinen taloussuunnittelu nykyaikana on heille pohjimmiltaan sitä, että demokraattisesti päätettyjen tavoitteiden perusteella määrätään talouden kehityksen suunta (Cockshott ja Cottrell 2012, 99–100). Tehokkuus tässä yhteydessä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vähemmällä resurssien ja ihmistyön kulutuksella taataan ihmisille hyvä elintaso. Kirjoittajille ihmisten aika on yhteiskunnan tärkein resurssi ja ”alkuperäinen valuutta”, ja siksi sosialismin täytyy olla tässä suhteessa tehokkaampi kuin kapitalismi, mahdollistaen enemmän vapaa-aikaa (Cockshott ja Cottrell 2012, 74).

Tehokas yhteiskunta voi olla myös sellainen, jossa eletään hyvää elämää ekologisesti kestävästi suojellen ilmastoa ja ympäristöä. Aikaisemmin 1900-luvulla suunniteltua taloutta vastaan argumentoitiin taloustieteessä usein sillä, ettei keskussuunnittelijalla mitenkään voi olla samaa informaatiota kuin kaikilla yksilöillä ja yrityksillä. Tästä johdettiin, ettei suunnittelija ikinä voi toimia samalla tiedon tasolla, eikä siksi suunniteltu talous voi olla vertailukelpoinen vaihtoehto kapitalistisille markkinoille. Cockshottin ja Cottrellin (2012, 89) mukaan talouden suunnittelu laskemalla tietokoneella tuotannon vaatimukset ja työn

tarve oli mahdollista jo kirjan kirjoitushetkellä viime vuosisadan puolella, puhumattakaan nykyajasta ja vuosikymmenten tietoteknologian kehittymisestä. Itse asiassa teknologia kääntää suunnitellun talouden vasta-argumentin pääläelleen: reaaliaikainen ja välitön kommunikaatio ihmisten ja talouden muiden toimijoiden välillä tietoverkoissa sekä kehittyneet tietokoneet ja laskentateho mahdollistavat sen, että teknologisesti suunniteltu talous pääsee pikemminkin korkeammalle tiedon asteelle kuin keskussuunnitellen toimivat yritykset. Tämän lisäksi suunniteltu talous ei kirjoittajien mukaan kärsi eräistä suurista kapitalismin vaivoista: suhdanteen poukkoiluista ja talouskriiseistä. He vertaavat kapitalismia vanhaan lämmityslaitteeseen, joka ei pidä lämpötilaa tasaisena, vaan menee päälle ja lämmittää huoneen liian kuumaksi, jonka jälkeen se sammuu ja huone viilenee taas liian kylmäksi. Kapitalismi on tyhmä laite, joka reaktiivisesti poukkoilee lämmityksen kanssa laittaen sen päälle tai pois. Suunniteltu talous taas ennakoi ja pitää tilanteen vakaampana.

Toinen esimerkki teknologisesta suunnitelmataloudesta nykyaikana on Daniel E. Sarosin kirjassaan *Information Technology and Socialist Construction* (2014) kehittämä malli. Saros argumentoi sen puolesta, että nykyaikana on täysin mahdollista suunnitella ja visioida sosialistisia järjestelmiä. Hänen mukaansa informaatioteknologian avulla maailman talous voidaan suunnitella ja siitä voidaan päättää demokraattisesti. Keskussuunnittelun ja kapitalismin sijaan hän kannattaa tarpeisiin perustuvaa sosialismia (*needs-based socialism*).

Sarosin järjestelmä on monella tapaa samantyyppinen Cockshottin ja Cottrellin (2012) kuvitteleman järjestelmän kanssa. Pääero on siinä, että kun Cockshott ja Cottrell kuvittelevat valtioon perustuvaa järjestelmää, Sarosilla päätösvalta tuotannosta on kuluttajien suunnittelun kautta tuottajille myönnettyillä

resursseilla. Valtio on kuitenkin olemassa, mutta sen valta on rajoitettua ja päätöksenteko demokraattista. Tuotanto olisi yhteisomistuksessa työläisneuvostojen hallinnoimana, ja kuluttajat ilmoittaisivat haluamansa tuotteet ”yleiskatalogissa” (*general catalog*) preferenssiensä mukaan. Tällöin resurssit ja työaika jaettaisiin työpaikoille ja niitä hallinnoiville neuvostoille preferenssien mukaan, jotta eri hyödykkeitä tuotetaan sopiva määrä.

Sarosin mukaan olisi arvokasta kannustaa ihmisiä suunnittelemaan etukäteen, mitä he haluavat kuluttaa, jolloin tällaisista etukäteen ilmoitetuista tarpeista annettaisiin alennusta sulkematta kuitenkaan pois mahdollisuutta vastata myös akuutteihin tarpeisiin niiden ilmetessä. Tällöin tuotantopuolelle allokoitaisiin tarpeeksi resursseja, että suunniteltuihin (ja oletettuihin tuleviin) tarpeisiin voidaan vastata. (Saros 2014, 175.) Ihmisten tarpeisiin vastataan rajoitetuilla ja voittoa tavoittelemattomilla markkinoilla, joilla voidaan lunastaa palkalla tehtyä työtä vastaavia hyödykkeitä. Markkinoiden tarkoitus on jakaa tuotetut asiat ihmisten preferenssien mukaan mahdollisimman tehokkaasti ilman, että kukaan tekee voittoa niillä ja kaikilla on lähes sama voima (varallisuus) hankkia hyödykkeitä. Kuten Cockshottin ja Cottrellin mallissa, hyödykkeiden lunastamisen jälkeen valuutta ei palaudu enää kiertoon eikä sitä siten voi kerryttää. (Saros 2014, 186.) Toisaalta Sarosin kehittämä järjestelmä asettuu joissain asioissa lähemmäs pareconia kuin Cockshottin ja Cottrellin malli, sillä Saros esittää tuotannon järjestämistä itsenäisissä neuvostoissa keskitetymmän järjestelmän sijaan.

Työtä ei järjestetä siten, että kuka vain voi tehdä mitä haluaa. Sarosin mukaan työpaikkoja neuvostoissa pitää silti hakea, ja neuvosto päättää demokraattisesti, mihin tehtävään kukin otetaan ja miten työ jaetaan. Työstä saa jossain muodossa palkkaa, jolla voi hankkia

”markkinoilta” tuotteita tarpeiden ja halujen tyydytykseen. Palkan suuruus ei vaihdu työstä toiseen, mutta jos työ on erityisen rankkaa tai epämiellyttävää eikä siihen muuten saada tekijöitä, voidaan työaika päätää laskea. Jos taas joku tahtoo tehdä useampaa työtä, hänelle voidaan maksaa yhteensä korkeampaa palkkaa, jos muuten ei saada työpaikkoja täytettyä. (Saros 2014, 182–184.) Ihmiset saavat lähtökohtaisesti samaa palkkaa, jos he tekevät työtä tai opiskelevat, mutta työtuntien, työtehtävien ynnä muiden elämään vaikuttavien asioiden olosuhteet voivat vaihdella ja pienet palkankorotukset ovat mahdollisia, jos samassa työtehtävässä pysytään pitkään (Saros 2014, 185).

Tarkoituksena Sarosilla on siis vanhoja vasemmistolaisia ideaaleja noudattaen pyrkiä luomaan järjestelmä, joka maksimoi vapauden muun muassa vähentämällä yhteiskunnallista työaika, ollen kuitenkin samalla maksimaalisen tasa-arvoinen. Hän (2014, 176) tahtoo painottaa järjestelmässä sitä, että se tuottaa kaikille tarpeet ja täyttää halut, samalla vähentäen turhaa kulutusta. Pohjimmitaan hänelle yhteiskunnan talouden tarkoitus on ”tuottaa käyttöarvoja (hyödykkeitä) yksilöllisten tarpeiden tyydyttämiseksi ekologisesti kestävä resurssien kulutuksen rajoissa” (Saros 2014, 184).

Kuten Cockshottin ja Cottrellin mallissa, myös Sarosille välttämätön osa nykyaikaisen talouden demokraattisen suunnittelun onnistumista on kommunikaatio- ja laskentateknologia. John Willoughby (2017, 428) kutsuu mallia ”Amazon-sosialismiksi” Amazon-yrityksen mukaan, sillä kuten Amazonissa, myös Sarosin mallissa tuottajat ilmoittavat tietystä portaalissa kuluttajille, mitä kaikkea on tarjolla, jonka perusteella kuluttajat valitsevat ostoskoriinsa tarpeensa tyydyttävät hyödykkeet. Sarosille kaikki kommunikaatio kuluttajien ja tuottajien välillä sekä kaikki resurssi-

en jaon suunnittelu tapahtuu tietoverkkojen kautta. Hänen järjestelmässään on olemassa ”sosioekonominen käyttöliittymä”, johon jokainen yksilö voi kirjautua ja kommunikoida tarpeensa sen avulla (Saros 2014, 173). Saros argumentoi, että tällaisessa järjestelmässä, jossa teknologia-avusteisesti ihmiset voivat kommunikoida tarpeensa ja tuottajat voivat tuottaa ne, tulee tieto talouden tarpeista ja ihmisten asettamista arvoista asioille paljon tehokkaammin tietoon kuin kapitalistisilla markkinoilla. Markkinoilla nimittäin ei onnistuta täyttämään edes monia perustarpeita, mistä kertovat yksinkertaisimmillaan asunnottomuus ja aliravitsemus, kun taas niiden, joilla on ostovoimaa, tarpeet tulevat kohtuuttoman suuresti esille. (Saros 2014, 188.)

Koska tietokoneiden avulla niin tuottajat kuin kuluttajat voivat kommunikoida hyvin tarkasti tarvittavien hyödykkeiden yksityiskohtia ja määriä, myös resurssien käyttö on tehokkaampaa, kun turhan tai ylimääräisen tuotetun tavaran määrä vähenee (Saros 2014, 199). Evgeny Morozovin (2019, 63) mukaan Sarosin järjestelmä vaikuttaa kehityksestä ei-kapitalistisen demokraattisen suunnittelun malleista potentiaalisimmalta, sillä se sivuuttaa keskussuunnittelun ongelmat desentralisoidummalla ja automatisoidulla suunnittelulla, jossa hyödynnetään tietoteknologiaa hintojen ja kapitalististen markkinoiden korvaamiseen. Toinen etu Sarosin järjestelmässä on se, että sen keskeinen mekanismi, yleiskatalogi, perustuu jo olemassa oleviin ja toimiviin järjestelmiin, demokratisoiden kuitenkin tiedon syöttämisen ja ylläpidon niissä (Morozov 2019, 65).

Kybersosialistinen ajattelu täyttää myös mielestäni aikaisemman standpoint-teoriaan pohjaavan argumenttini vaatimukset taloudellisen päätöksenteon demokratisoinnista. Niin Cockshottin ja Cottrellin kuin Sarosin malleissa ihmiset voivat osallistua tasaver-

taisista lähtökohdista päätöksentekoon siitä, mitä yhteiskunnassa tuotetaan ja miten työskennellään. Kybersosialistisia malleja voi kuitenkin kritisoida ainakin jonkinlaisesta keskusjohtoisuudesta ja siitä, että niissä kaikilla ihmisillä on valtaa yhtäläisesti, ei suhteellisesti. Varsinkaan Cockshottin ja Cottrellin malli ei oikeastaan vastaa vaikkapa sellaiseen ongelmatilanteeseen, jossa kaupunkilaiset päättävät rakentaa ilmansaasteita tuottavan voimalan yksittäisen maanviljelijän kodin viereen. Demokraattinen päätöksenteko mahdollistaa tämän, mutta jos yksittäisten mielipiteiden yli voi ajaa enemmistövallalla, on perusteltua väittää, ettei ideaali kaikkien tasavertaisista lähtökohdista omasta positioon toteudu. Toisaalta ainakin intuitiivisesti vaikuttaa siltä, että tällainen päätöksenteko voi olla yksinkertaisempaa ja toimivampaa kuin pareconin hajautettu ja monimutkainen malli.

6.3 POHJOISMAINEN SOSIALISMI

Tanskalainen sosialisti ja kansanedustaja Pelle Dragsted argumentoi kirjassaan *Pohjoismainen sosialismi* (2023) markkinataloutta ja suunnitelmataloutta yhdistävän sosialistisen sekatalouden puolesta. Se on hänelle vasemmistolainen vastaus kapitalismin kriiseihin ja yleiseen eriarvoisuuteen sekä demokraatiavajeeseen. Dragsted esittää yhteiskuntien olevan aina jossain totaalisen kapitalismin ja totaalisen sosialismin välillä, ja hän haluaa pikemminkin siirtyä tällä janalla reilusti vasemmalle kuin syrjäyttää olemassa olevan talousjärjestelmän kokonaan. Dragstedin pohjoismaisen sosialismin malli perustuu viiteen peruseriaatteeseen: radikaaliin demokraattisuuteen, valtioskeptisyyteen, moniarvoiseen omistukseen, markkinoiden ja suunnittelun yhdistämiseen sekä uteliaisuu-

teen ja kokemuspohjaisuuteen (Dragsted 2023, 238–239). Näiden periaatteiden pohjalta hän lähtee rakentamaan mallia yhteiskunnasta, joka olisi kansalaisilleen ja ympäristölle paras mahdollinen.

Järjestelmässään Dragsted tahtoo säilyttää nykyisen pohjoismaisen hyvinvointivaltion monet perusosat, kuten parlamentaarisen demokratian (Dragsted 2023, 138). Verrattuna muihin esittelemiini järjestelmiin Dragsted on huomattavan maltillinen, eikä kannata suuria järjestelmänlaajuisia muutoksia. Kun pareconissa tai kybersosialismissa kirjoittajat tahtovat välttää aikaisempien sosialististen keskusjohtoisten järjestelmien demokratiavaajeet siirtymällä vaihtoehtoiseen demokratian malliin (osallistava ja/tai suora demokratia), Dragsted näkee parhaana tapana demokraattiselle päätöksenteolle vahvan liberaalin demokratian ja joustamattomat kansalaisoikeudet (Dragsted 2023, 139). Tämä ei kuitenkaan vielä riitä, vaan Dragstedin mukaan demokraattisen poliittisen päätöksenteon lisäksi myös talous ja omistus täytyy demokratisoida.

Dragsted kannattaa omistussuhteiltaan selkeää yhteiskuntaa, jossa julkinen sektori ja ei-kapitalistisiin omistuksen muotoihin perustuvat yritykset ja yhteisöt ovat hallitseva ja yleisin taloudellisen toiminnan muoto. Koska hänen perustavanlaatuisen ajatuksensa on se, etteivät yhteiskunnat ole eivätkä ikinä voi olla sataprosenttisesti kapitalistisia tai sosialistisia, kamppailua ei käydä kokonaisjärjestelmästä vaan pikemminkin voimasuhteista sen sisällä. Siksi hän kannattaa erilaisia yksityisomistukseen perustumattomia talouden muotoja niin kaikkien demokraattisen päätöksenteon alaisesta julkisesta sektorista työpaikkademokraattisesti toimiviin yrityksiin ja erilaisiin osuuskuntiin. Dragstedin mukaan valtion suora omistus on heikkoa ja oikeistolaisen hallituksen ollessa vallassa myös helposti yksityistettävää, ja siksi hän painottaa

sitä enemmän kansalaisyhteiskunnan omistusta yrityksissä ja infrastruktuurissa. Toisin kuin pareconissa ja kybersosialismissa, joissa kaikki tuotantovälineet ovat samanlaisessa yhteiskunnallisessa yhteisomistuksessa, ja yksilöillä tai neuvostoilla voi olla maksimisaan käyttöoikeus niihin, Dragsted kannattaa monimuotoista omistumallia yhden tietyn tavan sijaan. (Dragsted 2023, 149–154.)

Erilaisten julkisten tai demokraattisten omistumallien lisäksi hänen järjestelmässään säilyy mahdollisuus yksityisomistukselle, kunhan sillä ei ole liikaa valtaa yhteiskunnassa. Dragsted (2023, 198) kirjoittaa teemasta näin: ”demokraattisen sektorin on oltava hallitseva, mutta sen ei tarvitse hallita *kaikkea*”. Hän asettuukin ajattelussaan osaksi markkinasosialistista traditiota, jossa valtiosta erillisten yritysten olemassaololla ja markkinoilla käytävällä kaupalla nähdään arvo. Dragsted (2023, 226–229) on erilaisiin suunnitellun talouden kannattajiin, kuten pareconilaisiin tai kybersosialisteihin, verrattuna huomattavan kriittinen talouden suunnittelua kohtaan, eikä näe sitä mahdolliseksi ja toimivaksi erityisesti monimuotoisten hyödykkeiden kohdalla. Esimerkiksi terveydenhuollon, sähkön tai muun samankaltaisen laajan ja pitkälti yhdenmukaisen sektorin julkinen tuotanto on hänelle arvokasta, mutta typistäen hänen mielestään ihmisten ja yritysten täytyy voida käydä kauppaa markkinoilla siitä, millaisia

vaatteita käytetään tai viinejä juodaan.

Dragstedin sosialismi ei mielestäni järjestelmän tasolla täytä ideaalia taloudellisen päätöksenteon demokratisoinnista. Dragstedin malli on selkeästi demokraattisempi ja tasavertaisempi kuin nykyinen kapitalismi, mutta se ei vielä tee siitä demokraattista ja tasavertaista. Esimerkiksi työntekijöiden omistamat yritykset, osuuskunnat, voivat ja varmasti ovatkin monella tapaa parempi tapa toteuttaa yritystoimintaa kuin kapitalistisemat yksityisomistuksessa olevat yritykset. Tämä paremmuus ei kuitenkaan tee niistä demokraattisia siten, että koko yhteiskunnalla ja kaikilla eri yhteiskunnan näkökulmilla olisi valtaa päättää yhdessä, mitä yritys tekee. Sama pätee makrotasolla Dragstedin yhteiskuntamalliin: se ei demokratisoi taloutta kokonaisuudessaan yhteisen päätösvallan alle, vaan se pikemminkin sosialisoi tiettyjä talouden rakenteita erilaisten rajallisten ihmisryhmien päätösvaltaan. Tämän takia en voi väittää, että pitäisin Dragstedin mallia parhaana toteuttamaan talouden demokratisointia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Dragstedin mallilla voisi olla muita hyveitä. Esimerkiksi pohjoismainen sosialismi on lähimpänä nykyistä talousjärjestelmää ja suurta osaa sen rakenteista on toteutettu ja kokeiltu nyky-yhteiskunnassa, jolloin on myös helppo ajatella, että malli olisi helpoin toteuttaa.

7

Erityisiin kysymyksiin syventymistä

Syvennyn tässä osuudessa muutamaani erityisen tarkastelun ansaitsevaan kysymykseen demokraattisesta sosialismista ja sen toteutuskelpoisuudesta. Koska demokraattinen talous ei tarkoita vain yhtä tiettyä tapaa järjestää maailma, vaan tässäkin raportissa laajemmin esiteltujen vaihtoehtojen lisäksi löytyy laaja kirjo erilaisia ajattelutapoja aiheesta, syvennyn myös muiden kirjoittajien ehdottamiin vaihtoehtoihin. Ensin käsittelem teknologiaa talouden suunnittelussa ja pohdin sitä, miten teknologisen kehityksen saisi parhaiten valjastettua demokraattisesti suunnitellun talouden käyttöön. Käsittelem eri ajattelijoiden visioita siitä, miten olemassa oleva teknologia voisi hyödyttää demokraattista yhteiskuntaa. Teknologian analysoinnin jälkeen käsittelem tulonjakoa, tuotantoa ja valtiota erilaisissa vaihtoehtoisissa yhteiskuntamalleissa keskittyen siihen, miten tulo jaetaan, miten tuotanto päätetään ja jaetaan ja mikä on valtion rooli. Koska Pelle Dragstedin pohjoismaainen sosialismi eroaa muista esitelmistäni malleista siinä mielessä, että se säilyttää nykyisestä järjestelmästä monet peruspilarit eikä ehdota vaihtoehtoa esimerkiksi nykyisille markkinoille, palkanmaksulle tai valtiolle, käsittelem tässä luvussa pääosin muita kuin Dragstedin näkemyksiä. Dragstedin

malli nojaa ensisijaisesti nykyään olemassa oleviin yhteiskunnallisiin vasemmistolaistettuihin rakenteisiin, kuten kansallisvaltioon ja markkinoihin, enkä koe tässä yhteydessä tarpeelliseksi esitellä sen laajemmin vallassa olevia ja vakiintuneita yhteiskunnan järjestämisen tapoja.

7.1 TEKNOLOGIA TALOUDEN SUUNNITTELUSSA

Teknologian kehitys on laajentanut mahdollisuuksia ei-kapitalistisen demokraattisen talouden järjestämiseen huomasti. Jotkut ajattelijat ovat jopa sitä mieltä, että se on tehnyt demokraattisesti päätetyn tehokkaan talouden mahdolliseksi, jota se ei aikaisemmin ollut (ainakaan verrattuna kapitalistisiin markkinoihin). Esimerkiksi Daniel E. Sarosin (2014, 7–65) mukaan 1800-luvun sosialistit eivät kirjoittaneet sosialistisista malleista järjestää talous siksi, etteivät teknologiset mahdollisuudet eli materiaaliset olosuhteet olleet kehittyneet riittävästi. Sarosin mukaan Marx ei voinut kuvitella, millä tavalla talouden voisi järjestää demokraattisesti ja tehokkaasti, sillä

siihen sopivaa teknologiaa ei ollut. Nykyään taas on, ja siksi teknologinen suunniteltu talous on Sarosin mukaan kaikista paras tapa järjestää talous tämänhetkisessä tilanteessa. Morozovin (2019, 67) mukaan tietoteknologian kehittyminen tuo uudestaan tapetille keskustelun vaihtoehtoisesta, demokraattisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen perustuvasta talousjärjestelmästä. Hintoihin ja omistukseen perustuvista markkinoista voi päästä eroon kapitalismin kehittämällä teknologioilla ja siirtä talouteen, jossa resurssit jaetaan tarpeiden mukaan (Morozov 2019, 57). Saros (2014, 3–4) on sitä mieltä, että ilman nykyaikaista kehittyntä laskentatehoa ja –teknologiaa sosialismi on mahdoton. Jotta taloutta voidaan suunnitella järkevästi, on laskenta valjastettava ihmisten tarpeiden täyttämiseen.

Teknologian kehitykseen ja mahdollisuuksiin demokraattisesti suunnitellun talouden järjestämisessä liittyy vähintään kaksi suurta teemaa: 1. tiedon kerääminen ja saaminen ja 2. tiedon pohjalta laskeminen. Kapitalismissa tämä mekanismi toimii yksinkertaisesti siten, että yritys (tai sen johto) saa tiedon sen tarvitsemien asioiden hinnoista (esimerkiksi raakamateriaalit, työvälineet ja työvoima) eri lähteistä, kuten toisilta yrityksiltä, työehtosopimuksista ja markkinoilta. Yritys laskee näiden tietojen pohjalta, paljonko sen kustannukset hyödykkeen tuottamiseen olisivat. Kun tähän lisätään tavoiteltu voitto, saadaan selville hinta, millä yritys voisi myydä hyödykkeen. Jos kyseessä ei ole monopoli, yritys joutuu sopeuttamaan hintansa markkinoiden muiden yritysten tarjoamiin hintoihin. Jos kysyntää on sillä hinnalla, millä yritys olisi valmis tuottamaan ja myymään, tulee hyödykettä markkinoille. Tämä johtaa siihen, että se vähemmistö, joilla on suurempi voima ilmaista kysyntänsä, eli enemmän rahaa, voi vaikuttaa tuotantoon enemmän kuin se enemmistö, joilla on rahaa vähemmän. Siksi luksusjahteja on aina tarjolla ostajille mutta

halvoista asunnoista on aina pula.

Moderni teknologia voi ratkaista molemmat ongelmat tiedon keräämisen demokratisoinnista ja desentralisoinnista aina laskentaan asti. Evgeny Morozov (2019) argumentoi digitaalisen sosialismin olevan mahdollista nykypäivänä erityisesti sen takia, että kehitetyn tietotekniikan avulla on mahdollista luoda reaaliaikainen ja yhteiskuntien laajuinen infrastruktuuri, jolla kerätää tietoa ihmisiltä. Morozovin mukaan vasemmisto voikin haastaa kapitalismin uudella tavalla valjastamalla uuteen käyttöön kapitalismin tuottama ”palautefrastruktuuri” (feedback infrastructure), eli esimerkiksi tietotekniikka ja algoritmit, joilla mahdollistetaan laajaan dataan perustuva jatkuva oppiminen, päätöksenteko ja ongelmienratkaisu. Tätä infrastruktuuria voisi käyttää erilaisiin ei-kapitalistisiin tapoihin koordinoita yhteiskunnan tuotosta. (Morozov 2019, 54.) Hänen mukaansa kapitalismin tuottamien teknologioiden avulla voidaan jakaa työ ja tuotanto uudelleen ei-kapitalistisesti: ”Kun kaikkien osapuolten preferenssit on selvästi ilmaistu, voidaan luopua hinnoittelujärjestelmästä ja löytää muita tapoja jakaa rajalliset resurssit.” (Morozov 2019, 57.)

Jakob Heyer (2025, 55) kirjoittaa siitä, kuinka sosialistisen talouden perushaaste ei ole laskentateho, vaan pikemminkin koko järjestelmän ymmärtäminen ja tässä kompleksisuudessa toimiminen. Teknologian käytössä sosialismin rakentamisessa ei ole kyse vain siitä, kuinka monta laskutoimitusta täytyy voida suorittaa tietyssä aikayksikössä, vaan myös kommunikaatiosta eri toimijoiden välillä. Heyerille (2025, 56) modernin kapitalismin tuottama teknologia, ”toisiinsa liitetyt tietokoneverkot, moderni laskentateho, pilvipalvelut, big data, tekoäly ja kyberneettinen palauteinfrastruktuuri”, täyttävät talouden demokraattisen suunnittelun teknologiset vaatimukset. Näiden lisäksi argumenttia

vahvistavat kapitalististen yritysten sisäinen suunnitelmatalous sekä datapohjainen johtaminen. Olemassa ja käytössä olevien teknologioiden lisäksi tietotekniikan kehitys mahdollistaa sosialistisen simuloinnin, jolla on mahdollista testata ja pyrkiä vertailemaan erilaisia sosialistisia malleja tietopohjaisesti (Heyer 2025, 64).

Nick Dyer-Witheford (2013, 12) ehdottaa kommunististen ohjelmistoagenttien luomista. Näillä agenteilla hän tarkoittaa ohjelmoituja toimijoita, kuten algoritmeja ja tekoälyjä, jotka voivat tehdä jossain määrin autonomisia päätöksiä ja käsitellä dataa määriteltyjen parametrien mukaan. Agentit seuraisivat, välittäisivät ja päivittäisivät suunnitteluprosessia valonnopeudella. Ne muokkaisivat jatkuvasti sitä, mitä missäkin kannattaa tuottaa perustuen tuoreimpaan massadataan niin tuotannosta kuin kulutuksestakin, ja loisivat kattavia suunnitelmia ja simulaatioita yhteiskunnan kokonaistuotoksesta. Näiden pohjalta demokraattinen prosessi digitaalisine verkkoineen ja omine ohjelmistoagentteineen voisi käyttää valtaa. Samaan aikaan agentit seuraisivat niin ihmiskunnan kokonaistilannetta kuin suhdetta planeetan kuntoon, jotta päätöksenteko ottaisi huomioon myös ei-inhimilliset välttämättömyydet ja alueelliset eriarvoisuudet. (Dyer-Witheford 2013, 20.)

Dyer-Withefordin kommunistiset ohjelmistoagentit olisivat kuin valettuja teknologiseen suunnitteluun postkapitalistisessa yhteiskunnassa. Agentit voisivat ottaa vastuun prosessin aikaa ja huomiota vaativasta työstä, ja ”toimia korkeiden nopeuksien kaupankäyntialgoritmien tahdissa, vilistää läpi datarikaiden verkkojen, antaen suosituksia ihmisosallistujille, ... kommunikoiden ja tehden yhteistyötä keskenään eri tasoilla ja ohjelmoituina tiettyihin kynnyksarvoihin ja päätösten konfiguraatioihin.” (Dyer-Witheford 2013, 13.) Kyberneettinen kommunismi voisi siis

näyttää edistyneimmän laskentateknologian voimalla toimivilta ohjelmistoilta, jotka laskisivat keräämänsä tiedon ja demokraattisten parametrien perusteella työn ja resurssien välttämättömän määrän niin maailmanlaajuisella kuin paikallisella tasolla, ja loisivat sen perusteella suunnitelman taloudelle (Dyer-Witheford 2013, 20).

7.2 TULONJAKO, TUOTANTO JA VALTIO

Erilaisia yhteiskuntajärjestelmiä voi pohtia kiinnostavasti myös muista kuin teknologisten mahdollisuuksien näkökulmista. Yksi kiinnostava aihepiiri ovat järjestelmien ”arkiset” kysymykset tulonjaosta päätöksentekoon. Näitä voi vaihtoehtoisen talouden näkökulmasta lähestyä kahden toisiinsa liittyvän kysymyksen kautta: miten tulot jaetaan yhteiskunnassa ja miten tuotetut hyödykkeet jaetaan kuluttajille. Marxille (1979) ihanne oli jakaa työ jokaiselle hänen kykyjensä mukaan, tuotanto jokaiselle tarpeittensa mukaan. Tämän jakotavan lisäksi on esitetty erilaisia tapoja jakaa tuotanto ja tulo yhteiskunnassa, usein keskittyen siihen, miten lähitulevaisuuden järjestelmässä olisi oikeudenmukaista toimia. Useimmiten kuitenkin kirjoittajat näkevät jossain tulevaisuuden tilanteessa vallitsevan sellaisen yltykylläisyyden, ettei tulonjakoa tarvitse kontrolloida vaan jokainen kuluttaa, mitä tarvitsee. Ekokriisin aikana tämäkin ideaali voidaan kyseenalaistaa vähintäänkin siksi, että ainakin materiaalista kulutusta voidaan joutua rajoittamaan tasaisesti hamaan tulevaisuuteen saakka. Tulonjaolle täytyy kuitenkin esittää vaihtoehtoja, jotka ovat oikeudenmukaisia mutta joiden avulla rajallisen tuotannon jakaminen on mahdollista. Näiden kautta voidaan edetä yltykylläisyyden tavoitetta kohti (jos se on edes mahdollista). Esittelen seuraavaksi muutamia esitettyjä

tapoja jakaa tulot ja tuotanto yhteiskunnassa oikeudenmukaisesti. Näitä ovat ainakin työtunteihin perustuva jako, standardoidut palkat, perustulon kaltainen malli ja tulonjaon olemattomuus.

Niin Cockshott ja Cottrell (2012) kuin Hahnel (2021) ja Albert (2004) kannattavat työaikaan perustuvaa valuuttaa, jolla yhteiskunnallinen tuotanto jaetaan työntekijöille. Cockshottin ja Cottrellin mallissa ihmisille maksettaisiin palkkaa heidän tekemänsä työn perusteella. Lähtökohtaisesti tämä tarkoittaisi tehtyä työaika, mutta he jättävät tämän päälle mahdollisuuden kasvattaa tai vähentää tuloja maltillisesti työtehon perusteella. Tämän lisäksi yhteiskunnassa olisi veroilla rahoitettuja tulonsiirtoja työtä tekemättömille. Heidän järjestelmänsä toimisi yksinkertaisesti siten, että yhteiskunta tilaa tuotannon, minkä jälkeen kulutushyödykkeet myytäisiin kuluttajille mahdollisimman tasapainoisilla hinnoilla (työtunneissa mitattuna) julkisilla markkinoilla. Hintoja säädetään sen perusteella, millä hyödykkeillä on korkeampi tai matalampi kysyntä kuin tarjonta, jotta mikään ei lopu ja toisaalta mitään ei jää myymättä. Kun hyödyke on ostettu, siihen käytetty ”työseteli” häviää eikä jää kiertoon. Markkinat ovat yhteiskunnan ylläpitämät eikä niillä voi kukaan kerätä voittoa. Tämän lisäksi valtio tarjoaa joitain yhdessä päätettyjä palveluita koulutuksesta terveydenhuoltoon ja muuhun, mikä nähdäänärkeväksi tarjota maksutta.

Pareconissakin palkitseminen perustuu ihmisen uhraukseen, eli siihen, millä tahdilla ja kuinka paljon hän tekee työtä. Työtehtävien välillä voi myös olla palkkaeroja, jos jokin tehtävä nähdään itsessään epämiellyttävämmäksi kuin muut eikä siihen muuten saada tekijöitä. Uhrauksen kasvattaminen ja korkeamman palkan saaminen ei toimi esimerkiksi kouluttautumalla lisää, vaan lääkärille ja ros-kakusille maksetaan lähtökohtaisesti samaa

palkkaa (lääkärille on maksettu samaa palkkaa myös hänen kouluttautumisen ajan). Ainoa tapa kasvattaa tulojaan on siis tehdä enemmän uhrauksia, kuten kovemmin tai enemmän samaa työtä tai siirtyä tekemään epämiellyttävämpää työtä. Kuitenkin lähtökohtaisesti yhteiskunnassa on tarkoituksena tasata työkokonaisuudet, jotta työ olisi mahdollisimman laajalti kaikille sen tekijöille yhtä mukavaa tai epämiellyttävää. Tällöin tuloeroja ei syntyisi. Työhön perustuvan palkitsemisen lisäksi yhteiskunnassa olisi tulonsiirtoja, joilla taattaisiin hyvä elämä myös niille, jotka eivät voi tehdä työtä. (Albert 2004, 56–58.)

Sarosin kehittelemässä järjestelmässä palkka on lähtökohtaisesti standardoitu läpi yhteiskunnan, ja eri työtehtävistä maksetaan samaa palkkaa. Jos joku työtehtävä on erityisen epämiellyttävä, silloin on hänen mukaansa perusteltua alentaa sen työaika. Toisaalta vain, jos muuten jäisi tarpeellista työtä tekemättä ja jotkut haluaisivat tehdä useampaa työtä, voisi heille maksaa suurempaa palkkaa. Myös pitkien työurien perusteella voisi myöntää maltillisia palkankorotuksia. Palkat on standardoitu läpi yhteiskunnan opiskelijoista vanhuksiin, mutta työn sisältö ja työaika voivat vaihdella sen haluttavuuden perusteella. Kuten Cockshottin ja Cottrellin mallissa, myös Sarosin mallissa hyödykkeet jaetaan kuluttajille yhteiskunnan voittoa tavoittelemattomilla markkinoilla, missä tehtyä työtä vastaavalla palkalla voi lunastaa hyödykkeitä. Sarosin mukaan kontrolloidut markkinat, joilla ei voi tehdä voittoa, ovat tehokkain tapa jakaa yhteiskunnan tuotos kuluttajille heidän preferenssiensä mukaan. Tuotannon suunnitteluvaiheessa kuluttajat ilmaisisivat toiveitansa tulevasta kulutuksesta, ja jonkinlaisia bonuksia maksetaan sen perusteella, kuinka tarkasti kulutussuunnitelma vastaa totuutta. Tällöin kuluttajilla on insentiivi pyrkiä suunnittelemaan omaa talouttaan mahdollisimman tarkasti, mutta heitä ei ole kuitenkaan lukittu

tehtyihin suunnitelmiin.

Sekä Cockshott ja Cottrell, parecon-ajattelijat että Saros kannattavat siis keskenään erilaisia malleja, mutta niitä kaikkia yhdistää se, että ihmisille maksetaan heidän tekemäänsä työhön perustuvaa palkkaa, jolla lunastetaan (joko yksilönä tai osana kuluttajaneuvostoa) hyödykkeitä. Järjestelmiin on myös rakennettu sisään mahdollisuus tulonsiirroille esimerkiksi niille, jotka eivät voi tehdä työtä. Tämän lisäksi on esitetty myös erilaisia malleja, joissa joko palkitseminen tai hyödykkeiden jakaminen ei perustu tehtyyn työhön tai demokraattisesti päätettyihin tulonsiirtoihin. Esittelen seuraavaksi lyhyesti kaksi tällaista mallia.

Muldoon ja Booth argumentoivat artikkelissaan ”Social Dividend Socialism: Labour Autonomy in a Participatory Planned Economy” (2025) yhteiskunnallisen osingon (*social dividend*) puolesta. Yhteiskunnallinen osinko on perustulon kaltainen malli, ja se jaetaan kaikille palkan sijaan. Muldoonin ja Boothin mukaan palkallisen työn olemassaolo vaatii sellaista kontrollia, joka loukkaa kohtuuttomasti työntekijöiden itsemääräämisoikeutta. Se on ”suora este” työn vapaudelle ja tavoittelulle tavalle jakaa yhteiskunnallinen tuotanto (Muldoon & Booth 2025, 80). Siksi palkkatyö täytyy korvata heidän mukaansa kaikille tasaisesti jaettavalla tulolla. Tällainen järjestelmä mahdollistaisi sen, että työpaikat voisivat muuttua työn kontrolloinnin ja valvomisen paikoista työntekijöiden vapaaksi järjestäytymiseksi, ja yhteiskunta tarjoaisi tulotason, jolla pärjää. Tämä täyttää heidän mukaansa parhaiten Marxin periaatteen ”jokainen kykynsä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan”. (Muldoon & Booth 2025, 68–69.)

Muldoonin ja Boothin ajattelussa yhteiskunnallinen osinko jaetaan kaikille täysin ehdoitta riippumatta heidän aktiivisuudestaan yhteiskunnassa. Osingolla ostettavien hyödykkeiden

lisäksi he kannustavat kaiken mahdollisen ilmaisuuteen. Niin sähkön, julkisen liikenteen, terveydenhuollon kuin infrastruktuurin tulisi olla kuluttajille maksutonta. Tämän lisäksi ne kulutushyödykkeet, joita voidaan tuottaa ylenpalttisesti, olisivat myös ilmaisia. Tällöin tuloilla lunastettaisiin pelkästään hyödykkeitä, joista on niukkuutta. Toinen vaihtoehto on jakaa ne tuotteet, joiden kysyntä on suurempi kuin tarjonta, jonkinlaisen säännöstelyn avulla. (Muldoon & Booth 2025, 75–77.)

Työn perusteella maksettavan tulon ja yhteiskunnallisen osingon lisäksi yksi esitetty vaihtoehto on anarkistista ajattelua lähellä oleva näkemys siitä, että hyödykkeet jaettaisiin ilmaiseksi eikä tuloja olisi olemassa. Tällöin ei myöskään tuotannon organisoimiseen olisi mitään muuta insentiiviä kuin yhteisöllisyys ja solidaarisuus. Tämän kaltaisen järjestelmän puolesta puhuvat Winker & Neumann artikkelissaan ”Care Revolution: A Transformation Strategy for a Solidary Society” (2025). Heidän mukaansa yhteiskunta täytyisi järjestää solidaarisuuden periaatteelle, jolloin ihmisillä olisi vapaa oikeus kaikkeen, mitä he tarvitsevat. Tämä kunnioittaa heidän mukaansa ihmisten yksilöllisyyttä ja itsemääräämisoikeutta toisin kuin se, että ihmisille jaettaisiin yksilöllinen osuus tuloista joko palkan, tulonsiirron tai osingon kautta. Tällöin heidän mukaansa jokainen voi päättää omasta elämästään: kuinka paljon tekee työtä ja muita aktiviteetteja ja kuinka paljon kaikkea muuta. (Winker & Neumann 2025, 225–226.) Kirjoittajien mukaan solidaarisuudelle perustuvassa yhteiskunnassa ihmiset kuluttavat vain sitä, mitä he oikeasti tarvitsevat. Samaan aikaan he osallistuvat yhteiskunnan toimintaan tekemällä töitä ja muita hyödyllisiä asioita. Winker ja Neumann (2025, 226) uskovat niin vankasti solidaarisuuteen yhteiskuntaa pyörittävänä voimana, että heille yhteiskunnan haaste ei ole saada ihmisiä osallistumaan siihen ilman insentiivejä, vaan tuotannon ja tarpeiden yh-

teensopivuuden organisoiminen. Ihmisten toimintaa yhteiskunnassa ohjaisi siis solidaarisuus ja tieto heidän omista tarpeistaan ja kyvyistään, ja jokainen toteuttaisi itseään haluamallaan tavalla ja täyttäisi tarpeensa vapaasti.

Yksi suuri kysymys sosialistisille poliittisille liikkeille ja teorioille on ollut kysymys valtiosta ja sen roolista. Ehkä perustavin ero perinteisen kommunismin ja anarkismin välillä 1800-luvun keskusteluista alkaen olikin suhtautuminen valtioon. Myöhemmin 1900-luvulla yksi suurista eronteista oli erityisesti stalinistisen yhden valtion sosialismin ja jatkuvasti laajentuvan globaalien vallankumouksen välillä. Seuraavaksi erittelen erilaisten mallien kantoja valtioon ensin sen perusteella, miten ne näkevät (tai jättävät käsittelemättä) valtion roolin yhteiskunnassa esimerkiksi hallinnollisena tai kurinpidollisena elimenä, sitten sen perusteella, miten ne suhtautuvat valtioon kansainvälisessä järjestelmässä ja kaupassa.

Parecon ei oikeastaan ota kantaa valtion rooliin. Michael Albert (2004, 330) kirjoittaa pareconin olevan anarkistinen talousjärjestelmä, joka perinteisesti käsitettynä tarkoittaisi sitä, ettei valtiota tai sen kaltaista rakennetta voisi mallissa olla. Toisaalta hän kuitenkin ei poissulje ”poliisifunktion”, oikeuslaitoksen ja lainsäädäntöelimien olemassaoloa, vaan esittää niiden olevan kirjan fokuksen ulkopuolella (Albert 2004, 339). Pareconissa ei valtiolle ole määritelty roolia, vaan sen olemassaolo ja toiminnot jätetään avoimiksi. Parecon on sinänsä vain talousjärjestelmä, mutta se rajoittaa myös sitä, millaiset valtiokäsitykset sopivat sen kanssa yhteen. Anarkistinen valtion poissaolo sopii yhteen pareconin kanssa, jos yhteiskunta järjestetään ensisijaisesti ja pääasiallisesti neuvostojen avulla, joiden yhteenliittymistä taas syntyy niiden liittoja. Toisaalta parecon-järjestelmässä talousmallin

yhdistäminen jonkinlaiseen valtiomalliin on hankalaa rahoittamisen vuoksi: pareconissa ei nimittäin mainita verotusmahdollisuutta.

Sarosin Amazon-sosialismissa on samankaltainen vajuus valtion analyysin suhteen. Saros ei käsittele teoksessaan valtion roolia sosialismissa lähes ollenkaan. Hän kuitenkin kannattaa joitain rakenteita, joilla on valtaa yli kuluttajien ja tuottajien. Esimerkiksi ympäristön suhteen hän kannattaa ”tieteentekijöiden neuvostoa” (Council of Scientists), joka asiantuntijuuteen pohjautuen määrittää rajoja sille, miten erilaisia resursseja voi käyttää, jotta säilytämme maapallon elinkelpoisena ja paikallisen luonnon elinvoimaisena (Saros 2014, 181). Kuten pareconissa, Sarosin järjestelmässä keskitytään ensisijaisesti talouteen politiikan kenttänä eikä käsitellä erityisemmin muuta. Tämän vuoksi se on mahdollista yhdistää erilaisiin valtiomalleihin perinteisestä liberaalista demokratiasta suoraan demokratiaan ja anarkistisempiin malleihin. Cockshottin ja Cottrellin mallissa valtion rooli on paljon selkeämpi kuin aikaisemmissa. Tämä johtuu siitä, että heille demokraattinen sosialismi on paljon keskitetympää, jolloin päätökset taloudesta ja muista yhteiskunnallisista kysymyksistä tehdään valtion kautta. He painottavat suoraa demokratiaa äänestyksissä erilaisista teemoista, mutta valtion kaltainen rakenne on silti olemassa niin suunnittelijana, yhteiskunnan ylläpitäjänä kuin julkisen sektorin palveluntuottajana. Dragstedilla taas valtio pysyy pitkälti nyky muodossaan, jossa vaaleissa valittu eduskunta säätää lait. Dragstedin tärkein eronteko nykyvaltioon on yhä laajempi julkinen sektori.

Sorg (2025, 191) kirjoittaa artikkelissaan demokratsoidun talouden olevan pidemmällä aikavälillä heikko järjestelmä, jos se toimii vain yhdessä taloudessa. Tämän päälle valtion täytyisi olla tarpeeksi vahva, että se voisi vastustaa globaalia painetta avata talous

pääomalle ja tuoda kapitalismi takaisin. Pahimmillaan tällaista valtiota vastaan hyökätäisiin niin kauppasaaroin, konservatiivisia oppositiovoimia tukemalla ja pahimmillaan suoraan sotilaallisesti. Jos demokratisoinnin taas saisi toteutumaan monessa valtiossa, voisi parhaimmillaan syntyä kansainvälinen blokki, jolla olisi valtaa, resursseja ja resilienssiä vastustaa globaalin kapitalismin ylivaltaa. Sorgin (2025, 193) mukaan tällainen blokki voisi lopulta oman olemassaolonsa vakauttamisen ja mahdollistamisen lisäksi myös muokata globaaleja instituutioita oikeudenmukaisemmiksi, ja vähitellen pyrkiä korvaamaan kapitalismin maailmanlaajuisesti. Demokraattisesti hallinnoitu talous joutuu siis kamppailemaan olemassaolostaan sekä tukemaan muita vastaavia liikkeitä.

Sorgin artikkelia lukuun ottamatta demokraattisesti suunnitellun talouden kirjallisuudessa ei kuitenkaan erityisemmin käsitellä sitä prosessia, miten demokraattiseen kapitalismiin siirtymisen jälkeen yhteiseen päätöksentekoon otettu talous voisi selvitä kansainvälisestä paineesta. Toisaalta Cockshott & Cottrell sekä Dieterich (2010) heidän kanssaan ovat kuvanneet, miten kansainväliset rakenteet voitaisiin muuttaa demokraattisen talouden ajureiksi nykyisen kapitalistisen sarron sijaan. He esittävät suunnitelman Euroopan Unionin talouden demokratisoinnille ja yhteiselle suunnittelulle, jossa yksi maailman suurimmista talouksista olisi demokraattinen sosialistinen liittovaltio. Tällaisessa systeemissä nykyiset, yksittäisten valtiontalouksien kokemat kriisit olisivat mahdottomia. Myös Dragsted (2023, 272) tunnistaa kapitalistisen maailmanjärjestelmän luomat haasteet yhteiskunnan sosialistiselle muutokselle ja kirjoittaa kansainvälisen tuen, yhteistyön ja strategisuuden olevan välttämättömiä demokraattisen talouden kehitykselle. Demokraattisten liikkeiden ja organisaatioiden täytyy tehdä yhteistyötä yli rajojen ja tukea toisiaan,

jotta maailmaa tai ainakin suurempaa osaa siitä voitaisiin samanaikaisesti kehittää demokraattisemmaksi ja sosialistisemmaksi. Tämän lisäksi hänkin (2023, 273) kannattaa erilaisten kansainvälisten järjestöjen ja rakenteiden, kuten EU:n tai pohjoismaisen yhteistyön, ottamista talouden demokratisoinnin prosessin tueksi.

Kansainvälistä kauppaa ja taloutta niin demokraattisten talouksien välillä kuin demokraattisen talouden ja kapitalistisen markkinatalouden välillä käsitellään paljon laajemmin ja kattavammin kirjallisuudessa. Vaihtelu erilaisten demokraattisen talouden mallien välillä on kuitenkin suurta, eikä käytännön haasteita välttämättä oteta huomioon (Sorg 2025, 185). Dufour, Elias-Pinsonnault ja Tremblay-Pepin esittävät, että demokraattiselle suunnittelulle on kansainvälisen kaupan ja ketjujen kanssa toimiminen sen verran suuri haaste, että se vaatii lisää kirjallisuutta ja analyysiä. Koska taloudelliset prosessit ja tuotantoketjut ovat globaaleja, demokraattisen talouden täytyisi joko pyrkiä lyhentämään niitä tai toimimaan niiden kanssa. Koska nykyisessä taloudessa mikään valtio ei ole omavarainen, joka tapauksessa kansainvälinen kauppa tai tuotanto on välttämätöntä, jos ei halua siirtyä omavaraistalouteen. Tämän takia on pohdittava mahdollisia tapoja osallistua kansainväliseen kauppaan kuitenkin luopumatta niistä demokraattisen hallinnan ja oikeudenmukaisuuden arvoista, joiden pohjalta taloutta yhteiskunnan sisällä hallitaan. (Dufour, Elias-Pinsonnault ja Tremblay-Pepin 2023, 84.)

Esimerkiksi Cockshott ja Cottrell (2012) luovat ohjeet sille, miten kansainvälinen kauppa tällöin voisi toimia ja miten demokraattinen talous hyötyisi siitä. Heidän yhteiskunnassaan olisi jonkinlainen kauppaministeriö, joka vaihtaisi työseteleitä maailmanmarkkinoilla käytettyihin valuuttoihin ja hallinnoisi

yhteiskunnan ulkomaankauppaa. Kauppaa käytäisiin kapitalististen valtioiden kanssa vain, kun siitä on hyötyä, eli silloin, kun jotain voidaan myydä kalliimmalla kuin sen tuotantokustannukset kotona ovat tai kun jotain voidaan ostaa halvemmalla. Heidän mallissaan yksittäinen talous ei ole riippuvainen kapitalistisesta maailmantaloudesta mutta ulkomaankauppa on mahdollista, kun se on hyödyllistä ja säästää työtä. Heidän mukaansa jos maailmassa olisi useampia samalla tavalla toimivia talouksia, niiden kannattaisi yhdistyä jonkinlaiseksi liittovaltioksi, jolla olisi tällöin enemmän resursseja, valtaa ja mahdollisuuksia. Tällöin tällaisten talouksien väliseen kauppaan ei tarvittaisi mallia, kun ne olisivat kaikki osa yhteistä suurta yhteiskuntaa ja taloutta. Tällainen liittovaltio voisi heidän mukaansa olla uusi vasemmistolainen Euroopan Unioni, jossa päätöksenteko ja unionin alueen taloudellinen toiminta demokratisoitaisiin. Tällainen malli loisi massiivisen talousalueen, jonka sisällä talous suunniteltaisiin demokraattisesti. (Cockshott, Cottrell & Dieterich 2010.)

Myös Sorg (2025, 194–195) argumentoi globaalin suunnittelun puolesta mahdollisuuksien rajoissa, jottei nykyinen yritysten ja valtioiden välisen kilpailun anarkia toistu uudessa järjestelmässä valtioiden tasolla. Suunnittelun

täytyy hänen mukaansa tapahtua valtiollisen tason lisäksi globaalilla tasolla demokraattisissa elimissä. Myös parecon-ajattelussa ja Sarosin mallissa on käsitelty kansainvälisen taloudellisen suunnittelun ja kaupan mahdollisuuksia, ja niiden peruseriaatteet kansainväliseen kauppaan ovat hyvin samankuotoiset kuin Cockshottilla ja Cottrellilla. Pareconissa ulkomaankauppa sisällytettäisiin niin tuonnin kuin viennin osalta talouden suunnitteluprosessiin, ja kauppaa käytäisiin kolmen periaatteen mukaan: 1. kauppaa käydään vain, kun siten voi olla tehokkaampi kuin muuten, 2. kun kauppakumppani on vähemmän kehittynyt; yli puolet tehokkuuden eduista täytyy päätyä kumppanille ja 3. parecon-talouksien täytyy pyrkiä kansainvälisen kaupan kautta tasaamaan keskinäisiä kehitystasoja, jotta pitkässä juoksussa myös globaalista taloudesta tulee tasa-arvoisempi (Hahnel 2021, 272–274). Tähän voidaan myös lisätä neljänneksi säännöksi kielto sijoituksille niin ulkomaille kuin kotimaahan (Dufour, Elias-Pinsonnault ja Tremblay-Pepin 2023, 88). Sarosin mallissa taas jos jotain tarvetta ei voida kotimaisilla markkinoilla tyydyttää, voidaan tuottajille allokoida resursseja, joilla ne voivat tuottaa jotain muuta myytäväksi kansainvälisille markkinoille, joilta ostaa saadulla valuutalla alkuperäinen tarve (Saros 2014, 232–233).

Demokraattinen talous vastauksena ilmastokriisiin

On selvää, että meidän aikamme ihmiskuntaa eniten uhkaa ilmastokriisi ja siitä suoraan ja epäsuorasti johtuvat ilmiöt ilmaston lämpenemisestä merenpinnan nousuun, vesipulaan, niukkuuteen, pakolaisuuteen ja sotaan. Demokraattista taloutta voi ajatella yhtenä vastauksena ilmastokriisiin ja muiden kriisien summaan, 2000-luvun polykriisiin. Jan Groos ja Christoph Sorg (2025b, 1) kirjoittavat johdannossa toimittamaansa kirjaan *Creative Construction* (Groos & Sorg 2025a) näin: ”Ilmaston, uusintamisen ja rahoitusalan monet kriisit – muiden joukossa – muistuttavat meitä jatkuvasti siitä, että laajalle ulottuva demokratia, rakenteellinen turvallisuus ja ekologinen kestävyys ovat mahdottomia saavuttaa kapitalismissa”. Heitä mukaillen vaikuttaa siltä, että paitsi kestävä yhteiskunta myös monet muut elämää tukevat ja mahdollistavat rakenteet ovat mahdottomia silloin, kun globaali talousjärjestelmä perustuu muiden riistoon ja sisäiseen kilpailuun demokraattisuuden ja solidaarisuuden sijaan.

Ekososialismin superstara Kohei Saito julistaa saman kirjan esipuheessa globaalin kapitalismin johtaneen maapallon ekologiseen kriisiin. Tästä johtuu, että talouskasvun laskua tavoitteleva poliittinen ajattelu ja liikehdintä

(degrowth) nostaa päätään varteenotettavana vaihtoehtona jatkuvalla kasvulla. Saiton mukaan vaatimus päästöjen laskemiseksi vaatii toteutuakseen yhteiskunnallista ja taloudellista suunnittelua. (Saito 2025, xxii.) Suunnittelun voi toteuttaa joko olemassa olevissa yhteiskunnallisissa rakenteissa ja nimellisesti kapitalismin sisällä, mutta koska ensisijainen motivaattori kapitalismille ja kapitalisteille on pääomansa kasvattaminen luonnon ja työn riistolla, eivät kapitalistiset ilmastotoimet ikinä tule saavuttamaan oikeudenmukaista ja riittävää tasoa. Tämä näkyy nykyisessä järjestelmässä selvästi.

Toinen vaihtoehto taas skaalata talous ja tuotanto ilmastolle kestäväälle tasolle on päättää demokraattisesti päästörajoista ja siitä, miten ne saavutetaan oikeudenmukaisesti. Tällöin kyseessä on demokraattisesti suunniteltu (vihreä) talous, joka pystyy oikeasti asettamaan rajoja sille, miten luontoa, ilmastoa ja ympäristöä käytetään tuotannossa. Saiton mukaan demokraattisesti suunniteltu talous ei itsessään riitä, vaan sen täytyy olla myös ekologisesti suunniteltu. Tämä tarkoittaa hänelle muun muassa sitä, että tuotannon ja päästöjen vähentäminen täytyy toteuttaa ensisijaisesti globaalin pohjoisen rikkaissa

maissa, jotta globaalisti voisimme saavuttaa kaikille yhdenvertaisen ja kestävä elintason. (Saito 2025, xxiii.)

Monet kirjoittajat ovat verranneet ekologisen kriisin ratkaisuun tarvittavia globaaleja mahdollisimman laajan skaalan toimenpiteitä toisen maailmansodan aikaiseen sotatalouteen. Tuolloin yhteiskunnan tärkeät sektorit otettiin julkiseen hallintaan, jotta tuotantoa saatiin painotettua armeijan tarpeisiin. Ympäristökriisin aikana tuotannon (tai sen vähentämisen) painopisteinä täytyy olla oikeudenmukainen siirtymä kohti ekologisempaa taloutta ja menneen riiston korjaaminen.

Martin Hart-Landsberg (2023) käsittelee artikkelissaan ”Planning an Ecologically Sustainable and Democratic Economy: Challenges and Tasks” toisen maailmansodan aikais-ta sotataloutta Yhdysvalloissa. Sotatalous ei ulottunut pelkästään armeijan tarpeisiin, vaan kriisinaikainen suunnitelmatalous ulotettiin koskemaan yhteiskuntaa ja taloutta paljon laajemmin. Tämä oli hyväksyttyä silloin, sillä ymmärrettiin, että koko yhteiskunta suoraan koskettava valtava sota ja kriisi oikeuttivat valtion tavallista vahvemman otteen taloudesta ja laajemmän keskusjohtoisen suunnittelun. Esimerkiksi ruoalle asetettiin hintakatto. (Hart-Landsberg 2023, 119–120.) Hart-Landsbergin mukaan ilmastokriisi on vastaavanlainen koko yhteiskuntaa ja vielä laajemmin koko ihmiskuntaa koskettava kriisi, joka myös synnyttää paljon erilaisia mullistuksia ja konflikteja. Isossa-Britanniassa otettiin samalla tavalla talous valtion suunnitteluun, ja siellä samassa yhteydessä tulonsiirtojen ja julkisten palveluiden kautta yhteiskunnallinen tasa-arvo kasvoi (Schlichter 2024, 18–19).

Myös Jakob Heyer (2024) kirjoittaa sotatalouden yhtäläisyyksistä nykytilanteeseen, jossa energiantuotanto ja -käyttö olisi saatava

kestäväksi. Groosin (2021, 78) mukaan vain suunniteltu talous voikin toimia vastuksena ilmastokriisille. Hart-Landsberg (2023, 114) argumentoikin, että kuten toisen maailmansodan kontekstissa, myös nyt on välttämätöntä ottaa talous ja erityisesti energian ja resurssien tuotanto ja käyttö julkisen päätöksenteon piiriin. Hän esittää, että ainoastaan talouden suunnittelun kautta on mahdollista vähentää päästöjä huomattavasti. Erona kuitenkin sodanaikaiseen suunnitteluun on se, että kriisin ollessa erilainen on ratkaisunkin oltava. Siksi suunnittelunkin täytyy pohjautua demokraattisuuteen pelkästään keskusjohtoisen ylhäältä (armeijalta) alas (tuottajille) tulevan määräyksen sijaan (Hart-Landsberg 2023, 124). Myös W. Paul Cockshott ja Allin Cottrell (2012, 115) esittävät suunnitellun talouden olevan markkinoita tehokkaampi tapa kehittää esimerkiksi vaihtoehtoisia energiamuotoja ja tehdä pitkän aikavälin suunnitelmia ekologisesti elämiseen. Samuel Decker (2025, 202) kirjoittaa samansuuntaisesti siitä, että juuri nyt olisi tarve kehittää suunnitellun talouden mahdollisuuksia vastauksena ilmastokatastrofille, ja sellaiset suunnitelmat puuttuvat modernilta vasemmistolta.

Nick Dyer-Witthefordin (2025) mukaan vastaus polykriisiin, katastrofeihin, valtion biopolitiikkaan ja elämän kontrolliin on biokommunismi, Marxin ja Foucault’n ajattelua yhdistävä liike. Biokommunismissa uusi yhteiskunta syntyy kriiseistä yhteiskunnallisen korjaustyön kautta uudelleen perustuen ekologiseen kestävyteen, jota toteutetaan niin valtiollisen tason päätöksillä kuin niiden ulkopuolisilla voimilla itsenäisestä toiminnasta keskinäisapuun. Dyer-Witthefordin mukaan uuden järjestelmän ensisijainen tehtävä olisi ratkaista nykyiset kriisit ja korjata eriarvoisuudet, ja taloudellinen suunnittelu ja kommunikaatio tähtäisivät ensisijaisesti oikeudenmukaisuuteen ja vakauteen. (Dyer-Wittheford 2025, 100–101.) Joskus yhteisomistus ja demokraattinen

päätöksenteko taloudesta vaativat lisää tuotantoa, toisina hetkinä taas on välttämätöntä vähentää tuotantoa. Dyer-Withefordin (2025, 103) mukaan siis uusi oikeudenmukainen järjestelmä demokratisoi talouden omistus- ja päätössuhteet: tämän kautta voitaisiin päättää, miten yhteiskunta järjestetään uudelleen niin, että menneet ja käynnissä olevat eriarvoisuudet korjataan ja tuotanto kohdennetaan ekologisesti kestäviin ja elämää puolustaviin toimintoihin.

Ekologisesti oikeudenmukaista taloutta ja resurssien, työn, tuotteiden, palveluiden ja muun tarpeellisen jakamista ei voi ajatella vain siten, että demokraattisessa taloudessa kaikki jaetaan tasaisesti. Päätöksenteon ja talouden täytyy ottaa huomioon ja tehdä parhaansa korjatakseen mennyt sorto, joka on johtanut esimerkiksi huomattavaan alueelliseen eriarvoisuuteen. Ehkä parhaana esimerkkinä tästä toimiikin juuri ilmastokriisi, jonka syylliset ovat pääosin niitä rikkaita maita, jotka eivät kärsi tai tule kärsimään yhtä paljoa ja jotka luonnon ja työn riistolla ovat kasvattaneet omaisuutensa. Oikeudenmukaisen ekologisesti suunnitellun talouden on ollakseen mahdollinen otettava huomioon tällaiset kysymykset ja pyrittävä korjaamaan ne. Kuten Dyer-Witheford (2025, 109–110) esittää, yhteisen talouden suunnittelun täytyy ponnistaa kaikista näistä olemassa olevista konflikteista, jotka eivät katoa päivässä, vaan niitä täytyy aktiivisesti pyrkiä ratkaisemaan. Hänen biokommunisminsa lähtee siitä oletuksesta, että yhteinen suunnittelu ja päätöksenteko elämän edellytyksistä on inhimillinen välttämättömyys.

Mainittujen puheenvuorojen pohjalta voi siis argumentoida, että talouden demokratisointi

ja demokraattinen suunnittelu kulkevat käsi kädessä päästöjen (ja sitä kautta tuotannon) vähentämisen, degrowth-ajattelun kanssa. Elena Hofferberth, Cédric Durand ja Matthias Schmelzer (2025) kirjoittavat artikkelissaan ”Planned Degrowth: Macroeconomic Coordination for Sustainable Degrowth”, kuinka he tahtovat yhdistää suunnitellun talouden ja degrowth-ajattelun keskustelut. Heidän mukaansa degrowth-keskustelussa usein paetaan sitä tosiasiaa, ettei talouskasvua ole mahdollista vähentää kapitalistisen talousjärjestelmän sisällä. Tämän takia kirjoittajat argumentoivat demokraattisesti suunnitellun talouden olevan ainoa mahdollisuus demokraattiseen ja oikeudenmukaiseen tuotannon, työn ja vallan jakoon, joka vähentää tuotantoa ja päästöjä sekä korjaa menneitä epäoikeudenmukaisuuksia. Ilmastokriisi vaatii heidän mukaansa ekologisten rajojen sisällä olevien resurssien jakamista oikeudenmukaiseen käyttöön, painottaen kärsivien ja sorrettujen hyvinvointia.

Degrowth-ajattelu sujahtaa heidän mielestään sopivasti osaksi olemassa olevia visioita suunnitelluista talouksista, ja se vain tuo lisäaspektin, joka keskustelussa välillä muistetaan ja välillä ei (Hofferberth, Durand & Schmelzer, 2025, 248). Demokraattinen suunnittelu voisi nimittäin heidän mukaansa johtaa siihen, että tuoton tavoittelu ensisijaisena talouden tavoitteena syrjäytettäisiin ”planetaaristen rajojen sisäisellä hyvinvoinnilla” (Hofferberth, Durand & Schmelzer, 2025, 251). Suunnittelu ja degrowth kulkevat heidän mukaansa (Hofferberth, Durand & Schmelzer, 2025, 259) käsi kädessä, vastaten kaikkein tehokaimmin niin ilmastokriisiin kuin sen takia ja siitä riippumattomista syistä syntyneeseen eriarvoisuuteen.

Tässä tutkimusraportissa on käsitelty talouden demokratisointia monista eri näkökulmista. Ensimmäisessä käsittelyluvussa käsitelin vasemmistolais-feministisen tieteenfilosofian standpoint-teorian kaanonin, tavoitteenani pohjustaa seuraavien lukujen filosofista tiedollista argumenttia talouden demokratisoinnin puolesta. Yritin osoittaa, että hyväksyessämme ajatuksen siitä, että tieto on paikallista ja ihmiset tietävät omasta elämästään aina enemmän kuin muut, voimme olettaa, että parhaan tuloksen (joka ottaa kaikkien tarpeet ja halut huomioon) taloudesta saamme siten, että voimme kaikki vaikuttaa ja olla päättämässä niin talouden tuotoksesta kuin sen jakamisesta.

Tämän jälkeen siirryin esittelemään erilaisia malleja demokraattisesta taloudesta. Osa niistä on monella tapaa kaukaa haettuja nykyiseen järjestelmäämme verrattuna, yksi taas toimii pitkälti nykyisten yhteiskuntarakenteiden sisällä. Tarkoitus tässä ei ollut nostaa yhtäkään näistä malleista toisten edelle, vaan laajentaa

vasemmistolaista ajattelua siitä, miten monimuotoinen on demokraattisen talouden kenttä ja kuinka montaa erilaista yhteiskuntaa se voi tarkoittaa. Mallien esittelyn jälkeen käsitelin joitain itseäni erityisesti kiinnostavia tärkeitä kysymyksiä vaihtoehtoisten yhteiskuntien rakenteista. Näiden kysymysten lisäksi monet aivan yhtä tärkeät jäivät kokonaan käsittelemättä. Koska Pelle Dragstedin pohjoismaisen sosialismin malli muistuttaa eniten nykyistä yhteiskuntajärjestelmää ja nojaa laajalti samoihin periaatteisiin, syvenyin erityisesti muihin vaihtoehtoihin. Tämä ei tarkoita sitä, että Dragstedin ajattelu olisi vähemmän kiinnostavaa, vaan pikemminkin sitä, että se ei vie mahdollisen ei-kapitalistisen järjestelmän ajattelua niin laajalle kuin muut demokraattisen sosialismin mallit. Halusin kysymyksiin syventymisen jälkeen pyhittää yhden luvun erityisesti demokraattisen talouden vastauksille ja mahdollisuuksille ilmastokriisin haittojen vähentämisessä ja ilmasto-oikeudenmukaisen järjestelmän rakentamisessa.

Kirjallisuus

- Albert, Michael (2004): *Parecon: kapitalismin jälkeinen elämä*. Suomentanut Jaakko Yli-Juonikas. Sammakko, Turku. (Alkuteos *Parecon: Life After Capitalism* julkaistu 2003)
- Berfelde, Rabea & Möller, Philipp (2025): "(Re)imagining Housing as an Infrastructure for Social Reproduction". Teoksessa *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Bowell, Tracy (2011): "Feminist Standpoint Theory". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/fem-stan/>. Luettu 8/2025.
- Cockshott, Paul & Cottrell, Allin (2012): *Uusi sosialismi: Suora demokratia ja suunnitelmatalous*. Suomentanut Joonas Laine. Sosialismi.net, Tampereen yliopistopaino, Tampere. (Alkuteos *Towards a New Socialism* julkaistu 1993)
- Cockshott, Paul; Cottrell, Allin ja Dieterich, Heinz (2010): "Transition to 21st century socialism in the European Union".
- World Review of Political Economy. 1. 10.2307/41942920.
- Collins, Patricia Hill (1997): "Comment on Hekman's 'Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited': Where's the Power?" Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Decker, Samuel (2025): "The Question of Transformation: Approaches to Economic Planning in Existing Policy". Teoksessa *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Dragsted, Pelle (2023): *Pohjoismainen sosialismi*. Suomentanut Christer Lindholm. Vastapaino, Tampere. (Alkuteos *Nordisk socialisme* julkaistu 2021)
- Dufour, Mathieu; Elias-Pinsonnault, Sophie ja Tremblay-Pepin, Simon (2023): "An international interface: Democratic planning in a global context". *Competition & Change*, 29 (1), 83-100

- Dyer-Witheford, Nick (2013): "RED PLENTY PLATFORMS". *Culture Machine*, 14.
- Dyer-Witheford, Nick (2025): "Counter-Planning the Polycrisis: For Biocommunism". *Teoksessa Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- García Selgas, Fernando (2001): "Feminist Epistemologies for Critical Social Theory: From Standpoint Theory to Situated Knowledge". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Groos, Jan (2021): "Distributed planned economies in the age of their technical feasibility". *Behemoth* 14(2): 75–87.
- Groos, Jan & Sorg, Christoph (2025a): *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Groos, Jan & Sorg, Christoph (2025b): "Introduction". Teoksessa *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Hahnel, Robin (2021): *Democratic Economic Planning*. Routledge, Lontoo.
- Hanisch, Carol (1969): "The Personal is Political". <https://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>
- Haraway, Donna (1988): "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". *Feminist Studies* 14, n. 3, 575–99.
- Harding, Sandra G. (1986): *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, New York.
- Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Harding, Sandra G. (1993): "Rethinking Standpoint Epistemology: What is Strong Objectivity?". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Hart-Landsberg, Martin (2023): "Planning an Ecologically Sustainable and Democratic Economy: Challenges and Tasks". *Monthly Review* 75, n. 3, 114-125.
- Hartsock, Nancy C. M. (1983): "The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Hekman, Susan. (1997): "Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Heyer, Jakob (2024): "Rethinking Democratic Economic Planning: An Overview". <https://www.exploring-economics.org/en/discover/rethinking-democratic-economic-planning-an-overview>
- Heyer, Jakob (2025): "Basic Problems of a Democratically Planned Economy". Teoksessa *Creative Construction: Democratic*

- Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Hirschmann, Nancy J. (1997): "Feminist Standpoint as Postmodern Strategy". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Hofferberth, Elena; Durand, Cédric & Schmelzer, Matthias (2025): "Planned Degrowth: Macroeconomic Coordination for Sustainable Degrowth". Teoksessa *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Jaggar, Alison M. (1983): "Feminist Politics and Epistemology: The Standpoint of Women". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Jameson, Fredric (1988): "History and Class Consciousness as an 'Unfinished Project'". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Lukács, Georg (1971): *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. Englanniksi käänntänyt Rodney Livingstone. MIT Press. (Alkuteos *Geschichte und Klassenbewußtsein – Studien über marxistische Dialektik* julkaistu 1923).
- Marx, Karl (1979): "Gothan ohjelman arvostelua". Teoksessa *Marx-Engels. Valitut teokset (6 osaa), 5. osa, s. 525–551*. Kustannusliike Edistys, Moskova. (Alkuteos *Kritik des Gothaer Programms* julkaistu 1875).
- Morozov, Evgeny (2019): "Digital Socialism?". *New Left Review* 116/117, March-June 2019.
- Muldoon, James & Booth, Dougie (2025): "Social Dividend Socialism: Labour Autonomy in a Participatory Planned Economy". Teoksessa Groos, Jan & Sorg, Christoph (2025): *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Phillips, Leigh & Rozworski, Michal (2019): *The People's Republic of Walmart: How the World's Biggest Corporations are Laying the Foundation for Socialism*. Verso Books.
- Ruddick, Sara (1989): "Maternal Thinking as a Feminist Standpoint". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Saito, Kohei (2025): "Foreword". Teoksessa Groos, Jan & Sorg, Christoph (2025): *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Saros, Daniel E. (2014): *Information Technology and Socialist Construction: The end of capital and the transition to socialism*. Routledge, Lontoo.
- Schlichter, Leo, (2024): "Planning for Degrowth: How artificial intelligence and Big Data revitalize the debate on democratic economic planning". IPE Working Papers 231/2024, Berlin School of Economics and Law, Institute for International Political Economy (IPE).
- Smith, Dorothy E. (1974): "Women's Perspective as a Radical Critique of

- Sociology". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.
- Sorg, Christoph (2025): "Democratic Planning in One Country? From the Anarchy of Public Planning to Negotiated Globalization". Teoksessa Groos, Jan & Sorg, Christoph (2025): *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Stahl, Titus (2023): "Georg [György] Lukács", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/lukacs/>. Luettu 8/2025.
- Willoughby, John (2017): "Book Review: Information Technology and Socialist Construction: The End of Capital and the Transition to Socialism". *Review of Radical Political Economics*, 50(2), 427-429.
- Winker, Gabriele & Neumann, Matthias (2025): "Care Revolution: A Transformation Strategy for a Solidary Society". Teoksessa Groos, Jan & Sorg, Christoph (2025): *Creative Construction: Democratic Planning in the 21st Century and Beyond*. Bristol University Press, Bristol.
- Wylie, Alison (2001): "Why Standpoint Matters". Teoksessa Harding, Sandra G. (toim.) (2001): *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies*. Routledge, New York.

Demokraattinen sosialismi on noussut uuteen suosioon länsimaissa 2000-luvun aikana. Usein esitetään yksittäisiä politiikkatoimenpiteitä ilmaisesta joukkoliikenteestä perustuloon ja miljonääriveroon, ja tulevaisuudessa hämmöittävä kiintopiste puuttuu. Mitä sosialismi, erityisesti demokraattinen sellainen ja talouden demokratisointi nykypäivänä voisi tarkoittaa?

Raportissa tutkitaan talouden demokratisointia tiedon kautta sekä käsitellään sitä, miltä oikeasti demokraattinen ja oikeasti sosialistinen yhteiskunta voisi näyttää. Millaiselta voisi näyttää sellainen yhteiskunta, jossa ihmiset omistaisivat yhdessä ja päättäisivät asioista keskenään?

Niilo Grönqvist on gradua vaille valmis valtiotieteen maisteri käytännöllisestä filosofiasta. Hän ajattelee, että yksittäiset politiikkatoimenpiteet paremman maailman puolesta ovat tärkeitä ja välttämättömiä. Ne eivät kuitenkaan riitä, ellei niitä tukemassa ole visioita siitä, millaisessa maailmassa lopulta halutaan elää. Poliittinen keskustelu tarvitsee kuvia vaihtoehtoisista yhteiskunnista ollakseen tervettä.

978-952-7206-56-0 (nid.)
978-952-7206-57-7 (pdf)

ISSN 2670-188X (painettu)
ISSN 2670-1898 (verkkojulkaisu)